GEMEENTE VENRAY

Gemeentebeschrijving Venray

Inhoudsopgave

1 Inleiding

2 Bodemgesteldheid

3 Bodemgebruik

3.1 Agrarisch bodemgebruik
3.2 Niet agrarisch bodemgebruik

4 Infrastructuur

4.1 Wegen
4.2 Waterwegen
4.3 Spoorlijnen, trams en smalsporen

5 De gemeente Venray, nederzettingen

5.1 Bebouwingsontwikkelingen in de negentiende eeuw
5.3 Bebouwingsontwikkelingen tot 1934
5.4 Bebouwingsontwikkelingen na 1940

6 Conclusies gemeente Venray

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving van Venray

Bijlage I

1 Inleiding

1.1 Gemeente Venray
p.a. Raadhuisstraat 1
5801 BM Venray
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners: 34.292 (01-01-1991)
Oppervlakte: 146,032 km2
Nederzettingen: Beek, Boshuijzen, Brabander, Brukske, Castenray, Daland, Endepoel, Haag, Heide, Hoogriebroek, Kleindorp, Kulut, Laagriebroek, Landweert, Leunen, Loobeek, Merselo, Oirlo, Oostrum, Overbroek, Scheide, Schoor, Smakt, Smakterheide, Steegsbroek, Veltum, Venray, Veulen, Vlakwater, Vredepeel, Weverslo, De Wieën, Ysselsteyn, Zandhoek

1.2 De gemeente Venray behoort tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. De provinciegrens tussen Limburg en Noord-Brabant vormt de westelijke en noordelijke grens. De gemeente Meerlo-Wansum (inventarisatiegebied Maasvallei) begrenst Venray in het oosten. In het zuiden wordt Venray begrensd door door de gemeente Horst (inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied).
De gemeentegrenzen van Venray zijn in de periode van 1850 tot 1940 niet gewijzigd.

2 Bodemgesteldheid

Het grondgebied van de gemeente Venray omvat van noord naar zuid een maximale afstand van ruim 13 km, van west naar oost is dat circa 15 km.

Binnen de gemeentegrenzen zijn drie bodemsoorten te onderscheiden: hogere en lagere zandgrondgebieden en Peelgebied.
Globaal gezien is het Peelgebied gelokaliseerd in een strook langs de westelijke grens. De hogere zandgronden beslaan de rest van het grondgebied van de gemeente, dus het centrum, het noorden en het oosten. Slechts in het zuidoosten bevindt zich nog een klein gebied (circa 4 km2) met lagere zandgronden, dat aan alle zijden wordt omringd door hogere zandgronden. De lagere zandgronden bevinden zich tussen het Peelgebied en de hogere zandgronden.

Het Peelgebied in de uiterst westelijke strook herbergt geëgaliseerde veenontginningsgebieden en enkele natte hoogveengebieden, in het zuidwesten met onregelmatig reliëf.
De lagere zandgronden bestaan voornamelijk uit middellage zandgebieden. In het zuiden bevinden zich twee kleine gebieden bestaande uit slenken en laagtes.
De hogere zandgronden herbergen in het centrum en zuidoosten van de gemeente oud-bouwlandgebieden. Vlakkere stuifzandachtige gebieden zijn te vinden in het noorden en in een grillige strook in het zuidoostelijke deel van de gemeente. Gebieden met stuifzandheuvels treft men aan in het noordoosten en sporadisch in het oosten, rond het centrum en in het noordwesten van de gemeente. Tenslotte de beekdalen: deze zijn gelokaliseerd in twee parallelle noordoostelijk gerichte stroken die aan weerszijden langs het centrum lopen; de ene strook begint ten westen, de andere ten zuiden van het centrum. Langs de oostelijke helft van de zuidgrens strekt zich een derde beekdal uit.

Uit oogpunt van natuurwaarden dragen delen van de gemeente Venray in het noorden, noordwesten, zuidwesten en zuidoosten het predikaat 'waardevol'. De houtopstanden van De Hiept en Molenklefweg (ten westen van het centrum) en de Geysterse bossen en de Ballonzuilbossen (in het noordoosten van de gemeente) worden zelfs als 'zeer waardevol' gekwalificeerd.

Het grondgebied van de gemeente Venray ligt tussen 17,5 en 33 meter boven N.A.P. en watert af in de richting van de Maas.

3 Bodemgebruik

3.1 Agrarisch bodemgebruik

Venray is een Peelrandgemeente die samen met de gemeenten Horst en Sevenum tot de zogeheten noordelijke Peel wordt gerekend. De agrarische sector is altijd goed vertegenwoordigd geweest in deze streek. In de periode van 1850 tot 1940 stond het bodemgebruik in de gemeente Venray grotendeels in het teken van agrarische activiteiten.
De ontwikkeling van het agrarisch bodemgebruik wordt in het hierna volgende geschetst aan de hand van de Tranchotkaarten uit 1803-1820, de Kuyperkaart uit 1866, topografische kaarten uit 1934 en het streekplan uit 1982.

De Tranchotkaarten (1803-1820) geven een goede indruk van het bodemgebruik in het begin van de negentiende eeuw.
Opvallend zijn de twee evenwijdig lopende, noordoostelijk gerichte beekdalen van de Loobeek (ook wel Molenbeek genaamd) en de Oostrumse beek. De beekdalen werden gekenmerkt door een beekbedding, omgeven door een zoom met weiden en weilanden, die gedeeltelijk beplant waren met fruitbomen.
De grootste conglomeratie bouwlandgebieden lag tussen deze beekdalen. Zo strekten grote gebieden akker- en hooiland zich uit ten zuiden van de kernen Veltum en Leunen, rond Venray en Landweert, rond Lull en Kleineheide (beide gelegen tussen Landweert en Oostrum) en ten westen en noorden van Oostrum. Twee kleinere bouwlandgebieden waren gesitueerd rond Le Hypt (ten noordwesten van Venray) en rond Smakt (in het uiterste noorden van de gemeente). Ten westen van de beekdalen lagen nog twee bouwlandgebieden: nabij Weverslo en rond Merselo en Kleindorp. Ten oosten van de beekdalen waren de bouwlanden gesitueerd in drie gebieden: rond Oirlo, in een lang gerekte strook ten noordwesten van Castenray (toen Kastelray geheten) en in een strook ten zuiden van de Oostrumse beek nabij de latere kernen Schoor en Overbroek.
De kernen die omgeven werden door bouwlandgebieden herbergden op de overgangen van nederzetting naar bouwland kleine percelen weiland, bestemd voor vee. Op de zandgronden gaf de natuur vrijwel niets cadeau: de weinig humushoudende grond bood niet voldoende voedingsstoffen voor de teelt van gewassen, zodat bemesting noodzakelijk was. Omdat de agrarische bedrijven voor hun mestvoorziening waren aangewezen op de veestapel, moest steeds een deel van de cultuurgrond worden bestemd tot grasland voor het vee. De agrarische bedrijven waren van oudsher dan ook gemengde bedrijven.

Langs de gemeentegrens in het zuidoosten (ten zuiden van Castenray) strekte zich een derde beekdal uit - met het gebruikelijke bodemgebruik van nattere weilanden-, namelijk het dal van de Lollebeek.
Het westen van het grondgebied van de gemeente Venray herbergde van noord naar zuid (ruwweg ten westen van de lijn Kleindorp, Merselo, Weverslo) een onbewoond gebied, behorend tot de Limburgse Peel. Deze Peelgronden strekten zich uit op grotere breedte langs de Brabantse grens, van de Vredepeel, de Meerselse Peel en Heidse Peel tot de Oirlosche Peel. Het gebied bestond uit veen- en heidegronden en vennen. In het zuidwesten waren daarenboven verscheidene moerassige gronden gelokaliseerd.
Uitgestrekte heidegronden trof men ook aan ten noorden van Kleindorp (de Heldersche- en Lange Heide en de Venrayse Heide), in het noordoosten (de Schmaktsche Heide), en van de Schmaktsche Heide naar het zuidoosten waren nog drie heidegebieden te onderscheiden: ten oosten van Oostrum (de Venray Heide Grosse), ten oosten van Oirlo (de Oirlose Heide) en tussen Oirlo en Castenray (de Wyt Veldse heyd).
Tenslotte waren verschillende broeklanden (laag gelegen drassige gebieden) te onderscheiden nabij de beekbeddingen, zoals "Venraysche Broek" (tussen de Venraysche Heide en de Loobeek), "Haagsche Brock" (tussen Merselo en de Loobeek), "Leunense Brock" (tussen Leunen en de Oostrumse beek) en bij de oorsprong van de Oostrumse beek (circa 3 km ten zuiden van Veltum) het uitgestrekte broekland "Venlose Brock".

De toestand van de Venrayse landbouw was in de negentiende eeuw voornamelijk afhankelijk van het al dan niet slagen van de rogge- en aardappeloogst.

Ontginningen

Omstreeks 1850 besloegen de woeste gronden in de noordelijke Peel 69% van de totale oppervlakte, zijnde meer dan 10.000 ha. Er waren nauwelijks bossen (2%), het bouwland besloeg 16% en de wei- en hooilanden (inclusief schaapsweiden) besloegen 12,5% van de totale oppervlakte.
Door de grootscheepse afgraving (zie ook paragraaf 3.3) en ontginning van de woeste gronden in de periode van 1850 tot 1940 nam het areaal cultuurgrond aanzienlijk toe. Ter illustratie het volgende schema (afkomstig uit Roebroek, P.):

GRONDEN IN DE GEMEENTE VENRAY IN HA

JAAR	WOESTE	BOUWLAND	WEI- EN	TUINEN	BOSSEN	TOTAAL

JAAR	WOESTE GROND	BOUWLAND	WEI- EN HOOILAND	TUINEN	BOSSEN	TOTAAL
1874	8987	2560	1496	103	1032	14618
1900	7859	2452	1470	188	1501	14478
1915	5618	3080	2324	181	2263	14478
1930	4475	4055	2340	291	2334	14478
1939	3610	5270	1995	285	2394	14478

Hoewel vanaf 1839 de georganiseerde ontginningen op gang kwamen (het eerst in de gemeente Horst en de Brabantse gemeente Deurne), namen de Venrayse activiteiten op dit gebied pas na 1900 een grote vlucht. Veel vroege Peelontginningen hadden betrekking op de omzetting van heidegrond in bos, want mestgebrek hield vooralsnog de ontginning tot bouwland tegen. Ook het gebrek aan goede ontwatering van de laagveen- en moerasgronden werkte beperkend op de ontginningsmogelijkheden. Na 1900 werd de houtteelt bovendien bevorderd door de grotere vraag naar hout ten behoeve van de mijnbouw.
Tussen 1903 en 1923 werden veel gronden aan particulieren verkocht. Daarna, toen de woeste gronden steeds verder in waarde bleven stijgen, werden de gronden op advies van Provinciale Staten alleen nog verpacht.
In 1908 werden de eerste echt grootschalige ontginningsactiviteiten gestart die met name tijdens de eerste wereldoorlog (toen het gebrek aan graan nijpend werd) een krachtige impuls kregen. De grootscheepse ontginningen werden na de eerste wereldoorlog in versterkte mate voortgezet, toen de aanleg van verbindingswegen, afwateringskanalen enz. de Peel ontsloten. Dit leidde onder andere tot het ontstaan van een nieuw kerkdorp: Ysselsteyn (zie ook hieronder en paragraaf 6.2).
De oude cultuurgronden reiken tot ongeveer 28 meter +N.A.P. Deze hoogte bleek in het westen en zuidwesten nagenoeg bepalend voor de landbouw te zijn geweest. De oude cultuurgronden liggen rondom de oude kerkdorpen. Pas in latere jaren werden de hogere gronden ontgonnen: Kempkesberg in 1914, Ysselsteyn in 1920, Vossenholen, Putten, Veulense Wateren en Steegbroekse heide tussen 1920 en 1948.

Ysselsteyn

De geschiedenis van de ontginningen na 1919 werd bepaald door het optreden van de stichting "Eigen Boer", waarvan J. Poels een van de oprichters was. In 1919 kwam Poels in de Tweede Kamer en werd daar vermaard als promotor van de Peelontginning. In oktober 1920 werd de stichting "Eigen Boer" opgericht met als doelstelling de stichting van een nieuw dorp. "Eigen Boer" kocht hiertoe 180 ha woeste grond van de gemeente Venray, waarna met de bouw van 15 boerderijen werd begonnen. Om een en ander beter te kunnen bekostigen diende de gemeente in november 1920 een aanvraag voor f.180.000,- rijksvoorschot in bij de regering; de aanvraag werd gehonoreerd.

In 1922 werd nog een aanvraag gedaan, ditmaal voor de bouw van vijf boerderijen, waarvoor de stichting "Eigen Boer" 60 ha grond bij de gemeente aankocht. In 1923 werd nogmaals van rijkswege een crediet verleend voor de bouw van deze vijf boerderijen. Zo ontstond langzaam maar zeker een nieuw dorp in de Peel, dat in 1921 de naam Ysselsteyn kreeg, naar de toenmalige minister van Landbouw Ir. H.A. van IJsselsteijn.

De toestand van de landbouw in de gemeente Venray in de periode van 1900 tot 1935 verbeterde gestaag en kan als vrij gunstig worden betiteld.

De topografische kaarten van 1934 laten zien dat de grootste en opvallendste verandering in bodemgebruik de aangeplante naaldhoutbossen betrof. Op plaatsen waar zich voorheen grote heidegebieden uitstrekten, waren in 1934 naaldbossen aangeplant, onder andere op de Smakterheide (in het noordoosten), de Hoogriebroekse heide (in het oosten), de Breehei (in het zuidoosten), de Laagheide (in het noordwesten) en een uitgestrekt gebied rond de Bakelse Dijk (tussen de Vredepeel en de Meerselse Peel). Laatstgenoemde gebied met naaldhoutaanplant kenmerkte zich door een zeer strak rechtlijnig patroon, met percelen van 250 bij 250 meter.
De beekdalen herbergden in 1934 talloze kleine percelen vochtige weilanden, van elkaar gescheiden en doorkliefd door afwateringsslootjes.
Het grootste deel van de gemeente Venray was rond 1934 ontgonnen. Tussen de bossen, beekdalen en oude bouwlandgronden wemelde het van kleine rechthoekige percelen akker- en weiland. Deze landbouwgronden waren noodzakelijk om te kunnen voorzien in de groeiende voedselbehoefte van de streek. Venray was namelijk gericht op de voorziening van de streek, waartoe veel rogge werd verbouwd. De oudbouwlandgebieden waren weliswaar nog herkenbaar, doch in hun oude omvang verkleind door de uitdijende bebouwing van de kernen. De herkenbare oude landbouweilanden waren gelokaliseerd tussen Oostrum en Venray, tussen Venray, Veltum, Leunen en Laagriebroek, rond Oirlo, Molenhoek en Klein Oirlo/Castenray en rond Kleindorp, Merselo en Haag.
In het westen van de gemeente waren in 1934 nog vier Peelgebieden te onderscheiden, maar ze waren ver tegen de westgrens teruggedrongen; van noord naar zuid respectievelijk de Vredepeel, de Meerselse Peel, de Heidse Peel en de Oirlosche Peel. De Vredepeel was nog vrijwel ongeschonden, maar in de andere Peelgebieden waren de sporen van de veenafgravingen of andere ontginningsactiviteiten in meer of mindere mate zichtbaar geworden. In het zuidwesten was een groot ontginningsgebied verschenen met akker- en weilanden rond het nieuwe kerkdorp Ysselsteyn. Het gebied strekte zich uit ten zuiden (ca. 8 km2) en ten noorden (ca. 5 km2) van de Deurnse Dijk. Ten zuiden van de dijk lag de nieuwe kern Ysselsteyn met daaromheen binnen de vorm van een halve cirkel de ontgonnen gebieden.

Ten noorden van de dijk lagen de ontgonnen gebieden binnen een rechtlijnig patroon.

In 1965 werd de ruilverkaveling Overloon-Merselo doorgevoerd. De oppervlakte van het blok ten behoeve van ruilverkaveling was ca. 7900 ha groot, waarvan ca. 5500 ha op Noord-Brabants grondgebied (Overloon) en ca. 2400 ha op Limburgs grondgebied (Merselo). Van de totale oppervlakte was 76% cultuurgrond, 17% was woeste grond en bos en 17% werd in beslag genomen door wegen, waterlopen en bebouwing.

Op het kaartbeeld van 1982 is te zien dat in de ontgonnen Peel de landbouwbedrijven doorgaans grootschalig van opzet zijn. Na de tweede wereldoorlog werd de intensieve veehouderij steeds belangrijker, met een sterke concentratie rond Venray. Het buitengebied van de gemeente Venray is hoofdzakelijk agrarisch van aard, slechts rond de kern Venray heeft de bebouwing een stedelijk karakter (zie ook paragraaf 6).
Het huidig bodemgebruik van de gemeente Venray laat zien dat de Peelgebieden in het westen vrijwel geheel ontgonnen zijn. De geëgaliseerde veenontginnings-gebieden herbergen grootschalige landbouwgebieden mét bebouwing (Vredepeel, Heidse Peel en Oirlose Peel) en zónder bebouwing (Meerselse Peel grotendeels), heide en naaldbossen (tussen de Vredepeel en de Meerselse Peel). Ook is er een recreatieterrein in de Heidse Peel, nabij enkele percelen niet ontgonnen hoogveen, behorend tot de natte hoogveengebieden met onregelmatig reliëf.
De lagere zandgronden in het zuiden en in het westen langs de Peelgebieden tonen de middellage zandgebieden die in beslag worden genomen door voornamelijk grootschalige landbouwgebieden, maar ook door gemengde bosgebieden, vochtige heide- en vengebieden en geïntensiveerde land- en tuinbouwgebieden. De slenken en laagtes van de beekdalen herbergen nattere weilanden.
Resteren de hogere zandgronden. De oud-bouwlandgebieden worden in beslag genomen door velden met verspreide danwel randbebouwing, een parkachtig loofbos en kernen c.q. industrieterreinen. De vlakkere stuifzandachtige gebieden herbergen groot- en kleinschalige landbouwgebieden, naaldbossen, recreatiegebieden, maar ook kernen c.q. industriekernen. In de gebieden met stuifzandheuvels treft men naaldbossen en heidegebieden aan en ten noorden van de kern Venray een groot verzorgingscomplex. De beekdalen op de hogere zandgronden tenslotte bestaan uit vochtige weilanden en broekbosgebieden.

3.3 Niet-agrarisch bodemgebruik

Veenexploitatie en turfwinning

Na 1880 nam de bedrijvigheid in deze sector pas toe tot op grote en georganiseerde schaal.

In de hele Peelstreek begon de grote hoos in de veenderij en men sprak wel van "het Goud van de Peel".
Eduard van de Griendt beschikte in 1884, na de dood van zijn vader, over gelden die hem in staat stelden grote grondaankopen te doen. De plannen had hij reeds vanaf 1882, toen hij de Maatschappij Griendsveen oprichtte, die zich in tegenstelling tot haar zustermaatschappij Helenaveen geheel richtte op Limburgse veenafgravingsactiviteiten. Vanaf 1886 werden door de Maatschappij Griendsveen veengronden in Limburg aangekocht ter exploitatie. Tussen 1886 en 1889 werden ca. 1100 ha aangekocht; in 1889 van de gemeente Venray 171 ha. Behalve zwartveen (fabriekstурf genaamd en voornamelijk geschikt als brandstof voor steenfabrieken), leverde deze maatschappij ook turfbriketten, turfvezels en turfstrooisel (fijngemaakte en in pakken geperste grauwveen, gebruikt in stallen, kwekerijen en in de tuinderij). Vooral naar turfstrooisel was een tijd lang erg veel vraag.
Na 1918 werd de turfgraverij minder lonend, hetgeen te wijten was aan het afnemend belang van turf als energiebron. Grote concurrent (en winnaar) in de energiestrijd was de steenkool.

Militaire terreinen

In het westen van de gemeente ligt een na de tweede wereldoorlog aangelegd militair oefenterrein met vliegbasis. Het terrein is circa 500 ha groot en is gesitueerd ten zuiden van de kern Vredepeel en beslaat een groot gedeelte van de Meerselse Peel.

4 Infrastructuur

4.1 Wegen

Aan de hand van de Tranchotkaarten, die de vroeg negentiende eeuwse situatie schetsen, kan de toestand van het toenmalige wegennet worden bestudeerd.
Vrijwel alle wegen waren onverharde zandwegen. De belangrijkste interlokale wegen, waarvan enkele wél een verharding hadden van kiezel of soortgelijk materiaal, droegen een naam. De "Chemin de Venray et Oostrum á Wanssum" bijvoorbeeld, was een belangrijke west-oostverbinding, die tussen Oostrum en Wanssum gedeeltelijk verhard was. Ten noorden van deze weg lag de onverharde "Chemin d'Oostrum á Geysteren", iets ten zuiden lagen de onverharde "chemin d'Oostrum á Meerlo" en de "route de Mierlo á Venray". Vanuit Oirlo ontsprong de "Chemin de Oirlo á Mierlo".
De beter ontwikkelde infrastructuur concentreerde zich in het oostelijk deel van de gemeente, hetgeen niet zo verwonderlijk is, als men bedenkt dat zich in het westen (en ten dele ook in het zuiden) het ontoegankelijke Peelgebied uitstrekte. Toch waren ook in het westen enkele noemenswaardige west-oostverbindingen te onderscheiden, die dwars door het Peelgebied leidden. In het zuidwesten van de gemeente lag de "route de Deurne á Venray", die op Venrays grondgebied ook wel de "Grenheuter Weg" heette. Deze wellicht ten dele verharde weg leidde van Deurne (Noord-Brabant) via Weverslo en Veltum naar Venray. Circa twee kilometer ten noorden van deze weg liep de eveneens west-oost gerichte "Route de Bakel á Venray", die van Bakel (Noord-Brabant) via een dijk naar Merselo leidde en vervolgens naar De Hiept en Venray. Een aftakking van deze verbinding was "die Baackelsche Baan", die door de Peel in de noordwesthoek van de gemeente liep.
Hoewel Vander Maelen in 1835 melding maakte van de weg van Venlo naar Nijmegen (via Venray), waren in de Tranchottijd nog geen grotere noord-zuid-verbindingen herkenbaar. De binnenwegen op de oud-bouwlandgronden tussen de kernen onderling (tussen Oostrum, Kleineheide, Lull, Landweert, Venray, Veltum, Leunen, Castenray, en Oirlo; tussen Venray, De Hiept, Kleindorp en Merselo; en tussen Oostrum en Smakt) waren redelijk tot goed begaanbaar te noemen, maar ze waren wel alle onverhard. Naarmate men verder van de bouwlanden verwijderd raakte, vertakten de binnenwegen zich tot steeds meer doorelkaarheen lopende paden en karresporen. Deze leidden naar de weilandpercelen in de beekdalen of naar de heidegronden, waar de schapen werden geweid. Vooral in het westen en zuiden vertonen de Tranchotkaarten een wirwar van paden en sporen.

Op de Kuyperkaart is te zien dat omstreeks 1866 vrijwel alle wegen nog steeds onverharde zandwegen waren. Uitzondering hierop vormde de weg van Venlo naar Nijmegen, die door Kuyper geklassificeerd werd als een 'Straat en/of Kunstweg'.

Op Venrays grondgebied passeerde deze weg de kernen Castenray, Schoor, Overbroek, Laagriebroek (Lang Rietbroek), Leunen, Wieën, Venray, Brabander en Smakt (op iets groter afstand). In het westen is de kaarsrechte Dijk van Bakel naar Venray de opvallendste verbinding gebleven.
De hele gemeente beschouwend kan gesteld worden, dat de wirwar van paden en sporen plaats had gemaakt voor een ordelijker net van onverharde binnenwegen. Naar het westen toe werden de 'mazen' in het wegennet ruimer.

De topografische kaarten van 1934 tonen een sterk verbeterde toestand van het wegennet.
De aanleg van de verharde weg van Deurne naar Venray had plaats omstreeks 1916. Het toenemend verkeer door de Peel en de ontginningen maakten de aanleg van deze weg noodzakelijk. De Stationsweg (tussen Venray en Oostrum) was een in 1872 aangelegde grindweg, die in 1931 werd vervangen door een asfaltweg. In 1919 werd begonnen met de aanleg van een grindweg van Oirlo naar Castenray. De Bakelse Dijk was nog niet verhard, net zoals de kleine binnenwegen langs de percelen van de pas ontgonnen gebieden.
De kern Venray was in 1934 het knooppunt geworden, waar alle verharde wegen samenkwamen. Vanuit Venray voerden de verharde wegen (zoals de spaken van een wiel) naar de in de periferie gelegen kernen. Deze perifeer gelegen kernen waren onderling nog niet door verharde wegen met elkaar verbonden.

4.2 Waterwegen

Op het grondgebied van de gemeente Venray treft men géén waterwegen aan, die voor de infrastructuur van enige importantie te noemen zijn.
De belangrijkste natuurlijke waterlopen die Venray doorstromen zijn de Loo- of Molenbeek, de Oostrumsche beek en de Lollebeek.

De Loobeek heeft het breedste beekdal. Deze beek ontspringt ten noorden van Ysselsteyn, stroomt in noordoostelijke richting tussen Merselo en Venray en mondt uit in het Afleidingskanaal, dat van west naar oost vrijwel de hele provinciegrens volgt en op Noord-Brabants grondgebied in de Maas uitmondt.
De Oostrumsche beek ontspringt bij de kern Steegsbroek (ten zuidwesten van Venray) en stroomt verder in noordoostelijke richting langs Overbroek, Laagriebroek, Brukske, Oostrum om vervolgens bij Geysteren (gemeente Meerlo-Wanssum) uit te monden in de oude meander van de Maas.
De Lollebeek ontspringt in het Castenrayse Broek in het zuidoosten van de gemeente en stroomt verder in oostelijke richting om even ten zuiden van Tienray (gemeente Meerlo-Wanssum) uit te monden in de Grote Molenbeek, welke langs Meerlo en Wanssum naar de Maas loopt.

Als minder sterk ontwikkelde beekdalen zijn te noemen: de laagten in het noordwesten van de Vredepeel 'de Springelbeek', ten noordwesten van de Vredepeel 'Het Zwart Water' en in het zuiden van de gemeente 'de Breevennen'. De laagte van de Breevennen loopt naar het oosten tot in de Oirlose heide, waar een zijtak van de Lollebeek ermee samenkomt.
Ten behoeve van een betere afwatering zijn enkele beken genormaliseerd, waaronder de Loobeek en de Lollebeek.

4.3 Spoorlijnen, tramlijnen en smalsporen

Toen in 1883 de spoorlijn Nijmegen-Venlo gereed kwam, kreeg Venray zijn spoorwegverbinding. De spoorlijn liep van Venlo via Venray, Boxmeer en Cuyk (dus aan de westkant van de Maas) naar Nijmegen. Eigenlijk kreeg niet Venray zijn spoorverbinding, maar Oostrum, ook al kreeg het station de naam 'Venray-Station'. Om de Maasdorpen tegemoet te komen, had men namelijk gedacht er goed aan te doen het station in het meest oostelijk gelegen kerkdorp (Oostrum) te bouwen. Achteraf gezien geen gelukkige beslissing, want hiermee werd meteen het probleem gecreëerd van de verbinding tussen het dorp Venray en het meer dan drie kilometer verder gelegen station. De postkoets bracht de eerste uitkomst (van 1883 tot 1909).
In de gemeente Venray waren een tijdlang drie halten waar de treinen stopten. Vanaf 1883 in Oostrum en Oirlo-Castenray, vanaf 1920 ook nog in Maashees-Smakt. In de twee laatst genoemde plaatsen stopten alleen de boemeltrein en de goederentrein. In Oirlo werden veel goederen verladen, in Smakt stapten veel pelgrims in en uit voor de St. Jozefkapel. In de veertiger jaren van deze eeuw werden beide halten opgeheven.

Als nieuw middel voor personen- en vrachtvervoer deed in Nederland omstreeks 1880 de tram zijn intrede. In 1909 werd de tramlijn van Venray-Dorp naar Venray-Station (in Oostrum) geopend. Deze paardetram volgde de Stationsweg, Hofstraat, Grotestraat, Henseniusplein, Patersstraat en Pastoor Wijnhovenpark en diende voornamelijk tot vervoer van passagiers van Venray-Dorp naar het in Oostrum gelegen Venray-Station. De lijn was eigendom van de gemeente Venray en werd aangelegd door Ir. Jonkergouw. Kosten van de aanleg waren f.29.000,-; het materiaal werd overgenomen van de stad Utrecht. Op 30 juni 1926 reed de paardetram voor het laatst.
Vanaf 1926 verving een autobus de pendeldienst tussen Venray-Dorp en Venray-Station.

5 De gemeente Venray, nederzettingen

In 1875 had de noordelijke Peel nog geen 11.000 inwoners, maar per 100 ha cultuurgrond leefden er ca. 130 inwoners, hetgeen een vrij hoge bezetting was. De Venrayse 'industrie' was in deze periode net als daarvoor (een uitzondering buiten beschouwing gelaten) een ambachtelijke nijverheid, sterk verbonden met de agrarische sector. De meeste van deze ambachtelijke industrieën, alsmede die welke reeds vóór 1850 ontstonden, was geen lang leven beschoren. Bijlage I bevat een schema van de in deze periode in Venray gevestigde 'industrieën' en tevens een opsomming van de functionele ontwikkelingen in de gemeente Venray.

5.1 Bebouwingsontwikkelingen in de negentiende eeuw

Vander Maelen schreef dat de gemeente Venray in 1835 4239 inwoners had en een bebouwing die bestond uit 612 huizen, 3 kerken, 7 kapellen, 1 gemeenschapshuis, 5 scholen en 1 gevangenis. Hoe deze bebouwingseenheden over het grondgebied verspreid waren is te bestuderen aan de hand van de Tranchotkaarten, die een goede indruk geven van de nederzettingsstructuren in de gemeente Venray in het begin van de negentiende eeuw.

De kernen waren alle gesitueerd op de oude bouwlandeilanden. De grootste en belangrijkste kern was Venray. Deze had een lineaire nederzettingsstructuur die zich uitstrekte langs de kruispunten van enkele lokale en interlokale wegen. De bebouwingseenheden (voornamelijk boerderijen) lagen pal aan de weg, aan de achterzijde van de percelen bevonden zich kleine weilanden en daarachter de grote akkers.
Via de lokale wegen was de hoofdkern Venray verbonden met een aantal kleinere kernen die ook op de oude bouweilanden lagen. In het noorden Landweert (met 9 bebouwingseenheden), oostelijk daarvan Lull en Kleineheide (samen ca. 60 bebouwingseenheden) en Oostrum (ca. 35 bebouwingseenheden). Hoewel de bebouwingseenheden in deze kernen langs enkele weggetjes lagen, is de structuur niet echt lineair, daarvoor liggen de bebouwingseenheden te ver uiteen en aan te veel verschillende weggetjes. Ten zuiden van Venray lagen de kernen Veltum (ca. 35 bebouwingseenheden) en Leunen (ca. 50 eenheden). Ten zuiden van Veltum en Leunen lagen twee bouweilanden, die elk omgeven werden door een weggetje waarlangs enkele boerderijen lagen.
Oirlo in het oosten van de gemeente bestond uit ca. 60 bebouwingseenheden op een bouweiland. De St. Gertrudis van Nijvel-kerk bezat een 15de eeuws gotisch koor. Castenray (in het zuidoosten van de gemeente) had een lintbebouwing van ca. 50 bebouwingseenheden). Smakt (in het uiterste noorden van de gemeente) was vanaf de 17de eeuw een pelgrimsplaatsje waar de heilige Jozef werd vereerd. Smakt had ca. 25 bebouwingseenheden, waaronder de uit 1699 daterende St. Jozefkapel, die omstreeks 1860 werd vergroot, waarbij de voorgevel naar voren werd geplaatst.

Een jongere Jozefkapel dateert uit 1886. Ten westen van de hoofdkern Venray lagen op een bouweiland de kernen Kleindorp en Merselo. In Merselo stond de windmolen "Nooit Gedacht", die in 1867 werd gebouwd en in 1955 werd gerestaureerd. Zowel Kleindorp als Merselo hadden een lineaire structuur en herbergden samen ca. 75 bebouwingseenheden.

De resterende bebouwing was verspreide bebouwing die zich aan de randen van de bouweilanden bevond of langs de routes tussen de kernen onderling.

Venray was gericht op de voorziening van de streek. De Kuyperkaart van omstreeks 1866 geeft géén duidelijk beeld van de bebouwing, desalniettemin is te zien dat de hoofdkern Venray zich, onder andere getuige de verharde weg, het duidelijkste verder ontwikkelde. Rond 1866 had Venray circa 4900 inwoners.

5.2 Bebouwingsontwikkelingen tot 1934

Op het kaartbeeld van 1934 is duidelijk te zien hoe de kern Venray zijn streekvoorzienende functie heeft gehandhaafd en heeft uitgebreid. De bebouwing heeft zich rond de bestaande lineaire structuren iets verdicht en er zijn wegen bijgekomen, waarlangs nieuwe bebouwing gevestigd werd. De kern Venray lag als een hart in het centrum van de gemeente; vanuit dit hart liepen de wegen als aderen met vertakkingen naar de perifeer gelegen voedingskernen. Deze perifeer gelegen kernen zijn de oude kerkdorpen, wier bebouwing zich ook wat verdichtte gedurende de eerste dertig jaar van deze eeuw. De lineaire structuur is ook in deze dorpen nog goed herkenbaar.

De verspreide bebouwing is in sommige gevallen ingelijfd bij bestaande kernen, in een aantal gevallen (vooral in het westen en zuiden) betreft het vaak nieuwe bebouwingseenheden die verschenen nadat een gebied ontgonnen was. Rond 1934 had Venray circa 13.000 inwoners.

Eén van de interessantste ontwikkelingen voor het M.I.P. leek de ontstaans- en bouwgeschiedenis van het Venrayse kerkdorp Ysselsteyn, in het zuidwesten van de gemeente (zie ook paragraaf 3.1 'ontginningen'). Met nadruk wordt hier gezegd 'leek', want aan de stedebouwkundige opzet van dit dorp bleek achteraf géén alomvattend stedebouwkundig ontwerp/plan ten grondslag te hebben gelegen.
Ysselsteyn dankt zijn bestaan louter aan de ontginningsactiviteiten in de Peel uit de eerste decennia van de twintigste eeuw.
Nadat de stichting "Eigen Boer" (zie ook paragraaf 3.1) in 1920 180 ha woeste grond van de gemeente had gekocht, werd begonnen met de bouw van 15 boerderijen, waarvoor crediet werd verleend door het rijk. In 1921 kreeg de nederzetting, die iets later zou uitgroeien tot een nieuw kerkdorp, de naam Ysselsteyn, naar Ir. H.A. van IJsselsteijn, minister van Landbouw van 1918 tot 1922.

In 1924 waren 25 boerderijen met rijksvoorschot in dit dorp gesticht. In 1922 werd in het dorp het eerste café geopend, waar tevens kruidenierswaren te koop waren. Het inwonertal was in 1922 168. Er werd een school gebouwd met vier lokalen, waarvan er twee dienst deden als kerk en twee als lesruimte. In 1923 vestigden er zich een bakker, een molenaar, een timmerman en een kleermaker en werden een eiervereniging en een stierhouderij opgericht. In de beginjaren lag het dorp behoorlijk geïsoleerd. Ysselsteyn breidde zich verder uit en telde in 1930 al 641 inwoners. In de jaren '30 was in Venray een plan opgesteld voor een grote ontginning ten zuiden van Ysselsteyn, het zogeheten Peelplan Zuid. Eén van de voornaamste doelstellingen was het op grote schaal werk verschaffen aan werklozen uit heel Nederland. De regering gaf in 1938 toestemming om ten behoeve van deze ontginning 58 boerderijen te stichten met rijkssteun. In 1939 werd met het Peelplan Zuid aangevangen, waarmee 1000 arbeidsplaatsen gemoeid waren. De Nederlandse Heidemaatschappij leidde de technische uitvoering. Aan de ontginning en het werkverschaffingsproject kwam een voortijdig einde door het uitbreken van de tweede wereldoorlog.

5.3 Bebouwingsontwikkelingen na 1940

Rond 1940 ziet men enige verdichting van de bebouwing in de oude kern, aan de noordzijde enige groei, aan de oostzijde was de psychiatrische inrichting St. Servatius.

In Noord-Limburg zijn ten gevolge van de oorlogsschade maar weinig dorpen met enigszins gaaf gebleven kernen. De bevrijding van Venray in 1944 liep uit op een bijna volledige verwoesting van de stad. De periode na de tweede wereldoorlog kenmerkte zich door een snelle wederopbouw en voortzetting van de ontginning. Resultaat van laatstgenoemde activiteiten was de stichting van het tweede nieuwe kerkdorp (ná Ysselsteyn), het kerkdorp Vredepeel in 1955 in het noordwesten van de gemeente.

Thans bestaat Venray uit de streekvoorzienende stad Venray en tien kerkdorpen, die om de hoofdkern heen liggen. Venray heeft zich in deze eeuw ontwikkeld van een agrarische gemeente tot een moderne, snelgroeiende gemeente met hoogwaardige industrie.

6 Conclusie Venray

6.1 Complexen

De inventarisatie van jongere bouwkunst in de gemeente Venray heeft twee complexen met bijzondere waarden opgeleverd: "St. Servatius" en "St. Anna".

A Complex "St. Servatius"

Algemene karakteristiek

Het gebied, tegenwoordig officieel genaamd Psychiatrisch Centrum Venray Vincent van Gogh, beslaat een oppervlakte van ca. 28 hectare tussen Venray en Oostrum. De begrenzingen worden gevormd door de Stationsweg (in het noorden), de Oostsingel (westen), de Henri Dunantstraat (zuiden) en de St. Servatiusweg (in het oosten). De paviljoens zijn in een groene omgeving gesitueerd. De van oorsprong psychiatrische inrichting voor uitsluitend mannelijke patiënten werd tussen 1905 en 1907 gesticht door de Broeders van Liefde uit Gent. De Belgische architect Henri van der Plas leverde de ontwerpen. De bouwstijl van de diverse paviljoens varieert van neo-barok en neo-renaissance tot traditionalisme. De bouwwerken zijn veelal twee bouwlagen hoog, opgetrokken in rode baksteen en worden afgesloten door schilddaken. Steeds terugkerende karakteristieke elementen zijn de rondboogvormige vensters en de (geboogde) vensterstrekken en speklagen in gele en geglazuurde blauwe baksteen. Een aantal paviljoens is nog in originele stijl, hoewel de interieurs veelal werden gerenoveerd. In drie fasen werd op St. Servatius nieuwbouw uitgevoerd, waarvoor een aantal oude paviljoens moest worden gesloopt. De eerste renovaties werden gedaan in de jaren '20, naar ontwerpen van architect Jos. Bekkers.

De stedebouwkundige opzet van St. Servatius bestaat uit paviljoenbouw in een groene omgeving. Ieder paviljoen herbergde een aparte functie. De positie van de diverse paviljoens ten opzichte van elkaar was vastgelegd in een plattegrond, die er als volgt uitzag. De entree lag aan de Stationsweg. Het hoofdgebouw herbergde de administratie (de directeurs- en secretariskamer en zeven spreekkamers), daarachter de kerk/kapel met kruisvormig grondplan en twee gangen die om de kerk heen naar de keukendienst voerden. Acht paviljoens (voornamelijk voor rustige- en halfrustige patiënten) in de directe nabijheid van het hoofdgebouw waren via glazen! corridors verbonden met de keuken. In de losse paviljoens achter op het terrein werden de ernstiger zieken en woeligen verpleegd. Ieder paviljoen had aan de zuidzijde zijn eigen groenaanleg/park. Geheel achteraan (in de zuidoosthoek van het terrein) lagen de boerderij annex werkhuizen, in de zuidwesthoek van het terrein bevonden zich een barak, een lijkhuis en een slachterij.

De restanten van het complex heden ten dage bevinden zich voornamelijk op de oostelijk helft van het terrein.

De resterende paviljoens uit de oorspronkelijke periode kunnen worden bestempeld als objecten in een bouwstijl, die zich onderscheidt door een Belgische (Franse?) invloed en door het gebruik van neo-renaissancistische en neo-barokke elementen. Met name 'Paviljoen G'(met zijn barok-achtige hoekkoepels) is een markant en fraai gebouw uit de oorspronkelijke periode. Dit paviljoen is reeds opgenomen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Naast stedebouwkundige en architectonische kwaliteiten geven de bouw en de bedrijfsvoering van St. Servatius uitdrukking aan een sociaal-culturele ontwikkeling, die inzette in de late 19e eeuw, en waarin de behoeftige medemens - waaronder ook de psychiatrische patiënt - een belangrijkere plaats in de samenleving werd toebedeeld.

De betekenis van St. Servatius is ook van belang in relatie met St. Anna, de oorspronkelijk vrouwelijke pendant van St. Servatius, daterend uit 1908-1911. Tezamen hebben deze inrichtingen grote invloed gehad op de stedebouwkundige ontwikkelingen van Venray: ze markeren de Oostsingel (St. Servatius) en de Noordsingel (St. Anna). Door hun bestemming en aanzienlijke omvang gelden ze bovendien als functionele en ruimtelijke dominant in het westen en noorden van de stad Venray.

St. Servatius heeft zijn authenticiteit in redelijke mate bewaard. De stedebouwkundige opzet van de paviljoens is nog in zekere mate herkenbaar in de huidige aanleg. Wat architectuur betreft tasten de naoorlogse nieuwbouwen de gaafheid van het complex aan.

De zeldzaamheid van St. Servatius schuilt met name in de stedebouwkundige kwaliteiten van het ontwerp (en de bouw): de voor Nederland zeer vroege toepassing van paviljoenbouw ten behoeve van de verzorgende sector. Paviljoenbouw hield scheiding van functies in, waardoor een efficiëntere en meer hygiënische bedrijfsvoering mogelijk werd. De architectuur van de paviljoens uit de oorspronkelijke periode dragen in aanzienlijke tot grote mate bij aan de zeldzaamheid van dit gebied. Eens, in het begin van deze eeuw, was het complex hét voorbeeld voor psychiatrische inrichtingen.

B Complex "St. Anna"

Algemene karakteristiek

Het gebied, tegenwoordig officieel genaamd Psychiatrisch Centrum Venray Vincent van Gogh, beslaat een oppervlakte van ca. 58 hectare die begrensd wordt door de Overloonseweg (in het westen), de Noordsingel (in het zuiden), de Dr. Kortmannweg (oosten) en de Bosweg (noordoosten en noorden). De adressen bevinden zich aan de St. Annalaan, nrs. 1 tot en met 5. De gebouwen zijn in een parkachtige omgeving gesitueerd. In het begin van deze eeuw werd deze van oorsprong psychiatrische inrichting voor uitsluitend vrouwen gesticht door de Zusters van Liefde van Gent. Een -uiteraard- Belgische staf van architecten, opzichters en aannemers werd aangetrokken voor het realiseren van het enorme project. De Belgische architect Jos. Hache (of Haché) leverde de ontwerpen (1907). De bouwstijl van het hoofdgebouw met zusterhuis en keuken, de afzonderlijke paviljoens, een zich achter het hoofdgebouw bevindende villa en de vier dokterswoningen aan de St. Annalaan vertoont veel eclectische elementen, de kapel met het mortuarium zijn in neo-gothische stijl gebouwd en de boerderij in een sober traditionele bouwstijl. Tussen 1908 en 1911 werd het gesticht gebouwd. De ontwerpen (uit 1907) waren overigens niet nieuw: het waren enigszins aangepaste en verbeterde versies van ontwerpen voor een soortgelijk gesticht, zoals gebouwd in Melle (België). Het gebouwencomplex heeft veel oorlogsschade geleden. De paviljoens werden alle vrijwel geheel verwoest, zodat ze na de oorlog door nieuwbouw werden vervangen. De eveneens verwoeste villa achter het hoofdgebouw werd opnieuw opgebouwd in dezelfde stijl. Mettertijd verrezen tevens diverse nieuwbouwen op het terrein, zoals twee nieuwe paviljoenen ten behoeve van huisvesting voor bejaarden. Het park is tegenwoordig op gezette tijden opengesteld voor publiek.

De stedebouwkundige opzet van St. Anna behelst paviljoenbouw in een parkachtige aanleg. De toegangsweg is de St. Annalaan, die via de vier dokterswoningen naar het hoofdgebouw voert. Het hoofdgebouw, waarin de functies directie en administratie zijn gevestigd, ligt aan een ovaalvormig grasveld. Aan dit gebouw zijn tevens het zusterhuis, de keuken en de kapel met het mortuarium verbonden. De paviljoens herbergen de woonfunctie en liggen achter het hoofdgebouw, aan een enigszins lineair patroon van paden. De boerderij, die voor een deel in de voedselproductie moest voorzien, bevindt zich achteraan, in de noordwestelijke hoek van het terrein. De parkachtige omgeving diende tot rust (ontspanning) van de patiënten.

De resterende bebouwing uit de oorspronkelijke periode bestaat uit objecten die kunnen gelden als specimina van een eclecticistische, neo-gothische dan wel traditionalistische bouwstijl.

Naast stedebouwkundige en architectonische kwaliteiten geven de bouw en de bedrijfsvoering van St. Anna uitdrukking aan een sociaal-culturele ontwikkeling, die inzette in de late 19de eeuw, en waarin de behoeftige medemens - waaronder psychiatrische patiënten - een belangrijkere plaats in de samenleving werd toebedeeld.

De betekenis van St. Anna is ook van belang vanwege de relaties met St. Servatius, de oorsronkelijk mannelijke pendant van St. Anna, daterend uit 1905-1907. Tezamen hebben deze inrichtingen grote invloed gehad op stedebouwkundige ontwikkelingen van Venray: ze markeren de Noordsingel (St. Anna) en de Oostsingel (St. Servatius). Door hun aanzienlijke omvang en hun bestemming gelden ze bovendien als ruimtelijke en functionele dominant in respectievelijk het noorden en westen van de stad Venray.

St. Anna heeft haar authenticiteit in redelijke mate bewaard. De stedebouwkundige opzet is nog in eniger mate herkenbaar in de huidige aanleg. De na de oorlog opnieuw gebouwde paviljoens en de latere invullingen vormen niet te negeren aantastingen van de architectonische gaafheid.

De zeldzaamheid van St. Anna schuilt met name in de stedebouwkundige kwaliteit van het gebied: de vroege (1908-1911) toepassing in Nederland van paviljoenbouw ten behoeve van de verzorgende sector. Paviljoenbouw hield scheiding van functies in (o.a. directie, wonen, ontspanning), waardoor een grote stap voorwaarts werd gezet in de richting van een efficiëntere bedrijfsvoering en betere hygiene. De door nieuwbouw ten dele aangetaste architectuur draagt in kleinere mate bij aan de zeldzaamheid van dit gebied.

6.2 Overige aandachtspunten

In de gehele gemeente Venray werden in het kader van het MIP ca. 300 objecten (waaronder ook dubbelwoonhuizen, straatwanden en complexen) geïnventariseerd. Naast de gebieden met bijzondere waarden heeft de gemeente Venray een aanzienlijk aantal objecten uit de periode 1850-1940 dat extra aandacht verdient. In het hiernavolgende worden deze per kern genoemd. Van deze 'aandachtspunten' zijn verschillende objecten reeds opgenomen op de rijksmonumentenlijst, danwel op een gemeentelijke lijst.

In de kern Venray heeft de bebouwingsontwikkeling tussen 1850 en 1940 voornamelijk plaatsgevonden door middel van verdichting van de bestaande structuren en invullingen tussen de bestaande bebouwing. Er is MIP-bebouwing aangetroffen aan de volgende straten: Hoenderstraat, Langeweg, Schoolstraat, Julianasingel, Kruisstraat, Langstraat, Oude Oostrumseweg, Ch. Ruysstraat, St. Odastraat, Hensenius-straat en -plein, Paterslaan, Maasheseweg, Dr. Kort-mannstraat, Marktstraat, Pr. Bernardstraat, Mgr. Nolen-slaan, Kerkpad, Akkerweg, Bongerdstraat, Tuinstraat, Landweertweg, Gasstraat, Heuvelstraat, Bonte Koestraat, St. Jozefweg, Ambachtstraat en Overloonseweg. Aparte vermelding verdienen de panden aan de volgende straten:
-Vele panden aan de Stationsweg (de weg van het station te Oostrum en het centrum van Venray) dateren uit de MIP-periode. Zeer fraai zijn: de grote woonhuizen (huisnrs. 10, 15 en 22) in een traditionele stijl met neo-renaissance elementen van omstreeks de eeuwwisseling, de villa (huisnr. 65) met neo-renaissance elementen uit 1905, en twee landhuizen (nrs. 33 en 43) in traditionele stijl uit resp. 1930 en 1926 van architect Alb. Martens. Door de grote hoeveelheid MIP-panden aan deze weg, zou de Stationsweg voorgedragen kunnen worden als aandachtsgebied op gemeentelijk niveau.
-Leeuwstraat 2: woonhuis en brouwerij De Gouden Leeuw uit de late 19e eeuw in een traditioneel-ambachtelijke bouwstijl
-Raadhuisstraat 2: het statige eclecticistische herenhuis (onder andere geboortehuis van de bekende mgr. H. A. Poels), gebouwd ca. 1850 en verbouwd tussen 1903 en 1905
-St. Antoniusstraat 1: het voormalig college van de Franciscanen uit 1854 in een traditionele bouwstijl, in 1922 grondig verbouwd door J. Kayser uit Venlo
-Oostsingel 14: landhuis met apotheek en bibliotheek " 't Stepke" uit 1940, door architect B. Hendrix uit Venlo
-Patersstraat 60/62 en Paterslaan 2: pand (nu woonhuis-apotheek) uit de tweede helft van de 19e eeuw in een traditioneel-ambachtelijke stijl
-Beukenlaan 1: voormalig klooster Beukenrode uit 1926 van architect J. Kayser in een traditionele stijl met op de Leunseweg 3: de kerk van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten van dezelfde architect in een verzakelijkte neo-gothische stijl

-Leunseweg 2a: voormalig klooster uit 1854 in een traditioneel-ambachtelijke stijl met neo-renaissance elementen en
Leunseweg 2b: het gymnasium van architect J. Kayser uit 1922 in traditionele stijl
-Grote Markt 1: het voormalig raadhuis van architect Joh. Kayser in neo-renaissancestijl uit 1885
-Eindstraat 8: een groot woonhuis (nu museum) door architect P. J. H. Cuypers uit 1860 in een traditioneel-ambachtelijke stijl
Eindstraat 18: het St. Jozefklooster uit de laat 19e eeuw met een neo-romaanse kapel van architect Groenendaal erbij uit 1905

In de kern Oostrum behoeft het oorspronkelijk noviciaat met kapel "Nieuw Spraeland" aan de Wanssumseweg 12 nadere aandacht. De architect was Jos Bekkers en de architectuur bevat neo-gothische elementen. Andere MIP-bebouwing bevindt zich aan de volgende straten: Mgr. Hanssenstraat, Geysterseweg, Oosterthienweg, Broekhuizerstraat, Stationsweg, Oirloseweg, Pauwweg, Zandhoek, Deputé Petersstraat en Hoofdstraat.

In de kernen Oirlo (MIP-bebouwing aan de Hoofdstraat, Oirloseweg en Castenrayseweg), Leunen (Horsterweg, Briershoekweg, Albionstraat, Kapelweg, Leunseweg, St. Catharinastraat en Kraaksepas), Smakt (St. Jozeflaan) en Veulen (Veulenseweg) bevonden zich geen panden van uitzonderlijke kwaliteit, met uitzondering van de kerk te Leunen die reeds rijksmonument is.

In Merselo bevindt zich aan Grootdorp 93 de windmolen "Nooit Gedacht" uit 1867 in traditioneel-ambachtelijke stijl, aan de Sportlaan 10 de St. Petrusmolen uit 1856, en aan Kleindorp 2 de Johannes de Doperkerk van architect Joh. Kayser in neo-gotische stijl (uit 1890, oudste bouwdelen uit de 16e eeuw). Aan Rozendaal bevindt zich de ballonzuil, een gedenkteken midden in het bos.

Ook het oude ziekenhuis uit 1933 aan de Merseloseweg 130, in een bouwstijl met zakelijk expressionistische elementen, verdient nadere aandacht.

De St. Matthiaskerk aan de Horsterweg 55 in Castenray is van de architecten C. en J. Franssen uit 1910 en is gebouwd in neo-gothische stijl. Verdere MIP-panden liggen aan de Matthiasstraat, Lollebeekweg, Roffert en Tunnelweg.

In Heide tenslotte liggen MIP-panden aan Volen (nr. 7 is een grote boerderij in traditionele stijl uit ca. 1930), Ysselsteynseweg, Spiekert, Lemmenweg, Deurnseweg en Heidseweg (nr. 74 is een fraai woonhuis in traditionele stijl uit 1928).

Tenslotte kunnen drie architecten van lokaal belang worden genoemd, die met name in de periode 1910-1940 veel gebouwen hebben ontworpen: Alb. Martens, L. Wijnhoven en H. Oudenhoven (vanaf de jaren '20).

Literatuurlijst

Architektuur uit de 20e eeuw in Limburg 1900-1985, Van Hooren drukkerij en repro, 1985.

Camps, H. P. H., Venray in oude ansichten, Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1971.

Huygen, C. A., Midden en Noord limburg. Gids langs het historisch stads- en dorpsschoon, N.V. Leiter-Nypels, Maastricht, jaar?.

Knapen, F., "Driekwart eeuw zuivelindustrie in Nederweert" (met tabel van roomboterfabrieken in heel Limburg) in Nederweerts Verleden, Stichting Geschiedschrijving Nederweert, Nederweert, 1989.

Kroon, A. M. B. G. de, 100 jaar melk en zuivel in Venray en omgeving, 1880-1980, Coöperatieve Zuivelfabriek DMV Campina, Venray, 1984.

Kuyper, J., Gemeente-atlas van Limburg, De Lijster Uitgeverij, Maasbree, 1981.

Leideritz, W. J. M., 'De stoomtrams van Noord-Brabant en Limburg', Trams en Tramlijnen, Uitgevers Wyt, Rotterdam, 1972.

Lijst der Nederlandse gemeenten, 's Gravenhage, 1988.

Limburg in vogelvlucht, Friese Persboekerij bv, Leeuwarden, 1981 (?).

Linssen, G. C. P., Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg 1839-1914, Tilburg, 1969.

Molens in Limburg. Bijlage, behorende bij het verslag over de toestand der Waterstaatswerken c.a., onder beheer of toezicht van de provincie Limburg over het jaar 1957, Provinciale Waterstaat in Limburg, Uitgeverij Fa. Boosten & Stols, Maastricht, 1957

Monumentjes van devotie. wegkruisen en veldkapellen in de gemeente Venray, Werkgroep Kruisen en Kapellen van Veldeke-Venray, Van den Munckhof b.v., Venray, 1986.

Munckhof, W. van den, en R. Rats, Hee Venray, gemeentebestuur van Venray, Drukkerij H. C. van Grinsven N.V. en Drukkerij van den Munckhof, Venlo/Venray, 1971.

Nispen tot Pannerden, J. E. M. van, De bodemgesteldheid van de gemeente Venray, rapport nr. 414 van de Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1955.

Philips, J. F. R., J. C. G. M. Jansen en Th. J. A. H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914, Van Gorcum, Assen, 1965.

Rapport voor de ruilverkaveling Overloon-Merselo, Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1971.

Roebroek, P., J. Mooren en L. Heuvelmans, DE PEEL 1870-1940. Schets van een ontwikkeling van drie dorpen: Deurne, Venray en Horst, kandidaatsscriptie, plaats onbekend (waarschijnlijk Nijmegen), jaar onbekend, scriptie is aanwezig bij het Sociaal Historisch Centrum Maastricht, nr. PAA 113.

Schols, H., Venray van vroeger. oude foto's en hun verhaal, Uitgeversmaatschappij Dagblad voor Noord-Limburg B.V., Venlo, 1979.

Starmans, J. C. J. M. en M. M. R. Daru-Schoemann, Industrieel erfgoed in Limburg. Verslag van een onderzoek naar onroerende en roerende industrieel-archeologische relicten, Eisma B.V., Leeuwarden/Maastricht, 1990.

Steegh, A., Kleine monumentenatlas van Nederland. 666 nederzettingen in kaart, De Walburg Pers, Zutphen, 1976.

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 3 dln, S.L., 1982.

Uit Venray's verleden. Venrayse monumenten, Gemeentebestuur van Venray, Van den Munckhof B.V., Venray, 1975.

Venray als sociaal-economisch en maatschappelijk centrum, Economisch Technologisch Instituut in Limburg, Maastricht, 1967.

Venray. een 'nieuwe' naam voor een oud dorp met een oude kultuur, Rank Xerox Manufacturing (Nederland) BV, Venray, 1976.

Venray en het spoor, 1883-1983, Geschied- en oudheidkundig Museum Venray, Venray, 1983.

Vander Maelen, Ph., Dictionnaire Géographique du Limbourg, Van Gorcum, Assen, 1978.

Wegwijzer in het Venrayse buitengebied, Bureau Voorlichting en Inspraak i.s.m. Gemeentewerken, Van den Munckhof B.V., Venray, 1980.

Kaartmateriaal

Tranchotkaart no. 19 Venray (1803-1820)
Schaal 1 : 25.000
no. 18 Weverslo
no. 24 Deurne
no. 25 Horst

Kuyperkaart der gemeente Venraij, omstreeks 1866
Schaal 1: 50.000

Topografische kaarten, 1934
Schaal 1: 25.000
no. 631 Heikant
no. 632 Maashees
no. 651 Milheze
no. 652 Venray
no. 653 Meerlo
no. 672 Deurne
no. 673 Meterik
no. 674 Lottum

Kaart Provincie limburg, regio Noord-Limburg, 1982

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 1982
Kaart 1: Ruimtelijke indeling
Schaal 1: 50.000
Kaart 2: Natuur en Landschap
1: 100.000

Kaart gemeente Venray
Provinciale Planologische Dienst 1982
1: 10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving Venray

I *De huidige gemeente Venray*

II *1 t/m 8:*
De gemeente Venray in het begin van de negentiende eeuw

III *De gemeente Venray omstreeks 1866*

IV *1 t/m 12:*
De gemeente Venray in 1934

V *De bebouwing van de gemeente Venray in 1982*
- *a* *De kern Castenray*
- *b* *De kern Ysselsteyn*
- *c* *De kernen Vredepeel*
- *d* *De kern Kleindorp*
- *e* *De kern Oostrum*
- *f* *De kern Oirlo*
- *g* *De kern Veltum en Venray west*
- *h* *De kern Leunen*
- *i* *De kern Smakt*
- *k* *De kern Venray*

Bijlage I *: 'industrieën' in Venray in de 19de eeuw*

JAAR	AANTAL	SOORT INDUSTRIE	PLAATS	EIGENAAR
1886	3	brouwerijen		
1913	6	brouwerijen		
		"Wilhelmina", Kruisstraat Venray, vanaf 1909		
1940	3	brouwerijen		
1870-1885	15	'tichel'-(veld)ovens		
1896	7	'tichel'-(veld)ovens		
1906	4	'tichel'-(veld)ovens		
ca.1880	4	steenbakkerijen		C.Esser, L.Teeuws, S.Custer, A.Reynders
1914	1	steenbakkerij		
1940	1	steenbakkerij (een ringoven, tot ca.1975)		
1896-1915	6	coöperatieve roomboterfabrieken, alle op handkracht		- Overbroek, St. Brigitta: van 1896 tot 1906 - Merselo, St. Jansbond: van 1897 tot1915 - Leunen, St. Catharina: van 1897 tot 1905 - Heide, St. Jozefbond: van 1897 tot 1904 - Lull, St. Antoniusbond: van 1898 tot 1913 - Oirlo, Eendracht: van 1909 tot 1913
1905- nu	2	stoomzuivelfabrieken		- Venray: van 1905 tot nu - Oostrum, H. Maria: van 1913 tot 1946
1866	2	stroopmakerijen		
van 1902 tot vóór 1940	2	strohulzenfabrieken		- Venray, Kruisstraat: van 1902 tot 1909 - Venray, ?: tot 1940
van 1909 tot ná 1940	1	cartonnagefabriek		Venray, ?: 1909 tot ca. 1940
ca. 1940	1	brandkastenfabriek		Venray

tot 1940	*tabaksnijverheid*
eeuwen lang	*schoenmakerijen en leerindustrie*

Functionele ontwikkelingen in Venray :

Tot 1850

- Venray had vanouds een verzorgende functie ten opzichte van de streek en had daardoor de allure van een stadje. De gunstig gelegen marktplaats had zeer oude marktrechten; hoe oud is niet precies bekend, maar in 1702 werden de marktrechten reeds vernieuwd.

- Vander Maelen schreef in 1835 dat Venray toendertijd circa 4200 inwoners had en de volgende 'industrieën' en commerciele instellingen: drie leerlooierijen, twee ververijen, één jeneverstokerij, drie stroopfabrieken, vier meelmolens, twee oliemolens, vier brouwerijen/bierhuizen en één vetkaarsenfabriek. In andere literatuur wordt deze lijst voor de jaren tussen 1840 en 1850 (Venray had toen 4.600 respectievelijk 5.000 inwoners) nog aangevuld met weverijen, één kantfabriek, één katoen-drukkerij, tabaks- en sigarenfabrieken, branderijen, één cichoreifabriek, zeepziederijen en één huidenzouterij.

- Een reeds vóór 1835 zeer florerende tak van nijverheid of industrie was de schoenmakerij. In Venray werden in grote hoeveelheden schoenen vervaardigd, hetzij voor het leger, hetzij om te verkopen op markten. Ook waren er vele schoenmakers die de thuis gefabriceerde schoenen leverden aan enkele Venrayse schoenfabrieken, met name aan Versleyen (Patersstraat), Ariaens (Grotestraat), en aan Janssen (Henseniusstraat).

- Vanaf de middeleeuwen vestigden zich kloosterorden in Venray. In 1442 vestigden de Zusters Augustinessen zich in het klooster Jerusalem. Vanaf 1838 zaten er de Zusters Ursulinen van Thildonk, die er ook een internaat hadden. In 1888 brandde het klooster gedeeltelijk af; de Roermondse architect P.J. Cuypers ontwierp de nieuwe gebouwen. De broeders Franciscanen (Minderbroeders) namen in de 17de eeuw hun intrek in een klooster, dat in 1925/26 afbrandde.

Van 1850 tot 1940

- Naast de in de vorige paragraaf genoemde kloosterorden, hadden in Venray de Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid hun intrek genomen. In het begin van deze eeuw werden twee congregaties erg belangrijk voor de stad/streek: de Zusters van Liefde van Gent en de Broeders van Liefde. De Zusters van Liefde van Gent stichtten in het begin van deze eeuw een psychiatrische inrichting voor vrouwen: dit St. Annagesticht werd gebouwd tussen 1908 en 1911. De Broeders van Liefde lieten tussen 1905 en 1907 aan de Josephstraat het hoofdgebouw bouwen van het St. Servatiusgesticht, een psychiatrische inrichting voor mannen.

- Oostrum had enkele monumenten van devotie, zoals de O.L.V.-kerk die later collegiale kerk werd, de Augustijner "proostdij van Bethlehem" en een kapel die dateert uit de middeleeuwen, de westgevel en toren echter uit 1888. In het aangeplante bos tussen Oostrum en Geysteren bevindt zich de oude rosmolen.

<u>Na 1940</u>
- De gemeente Venray heeft vooral ná de tweede wereldoorlog een enorme groei doorgemaakt. Het aantal inwoners steeg van ca. 14000 in 1939 tot 34.000 in 1980. Het aantal centrale functies van Venray nam snel toe, hiermee doelend op functies in de economische, sociale en medische sector en op het terrein van onderwijs. De industriële ontwikkeling ondersteunde de groei van de centrale functies en vice versa.
- Hoewel het buitengebied hoofdzakelijk agrarisch van aard bleef (naast de grootschalige landbouwbedrijven werd de intensieve veehouderij steeds belangrijker), kwamen er ook steeds meer andere activiteiten. Als niet-agrarische bedrijven zijn onder andere te noemen: de agrarisch-technische hulpbedrijven, agrarische afzetbedrijven, agrarische toeleveringsbedrijven, transportbedrijven, aannemersbedrijven en garages.

Vredepeel

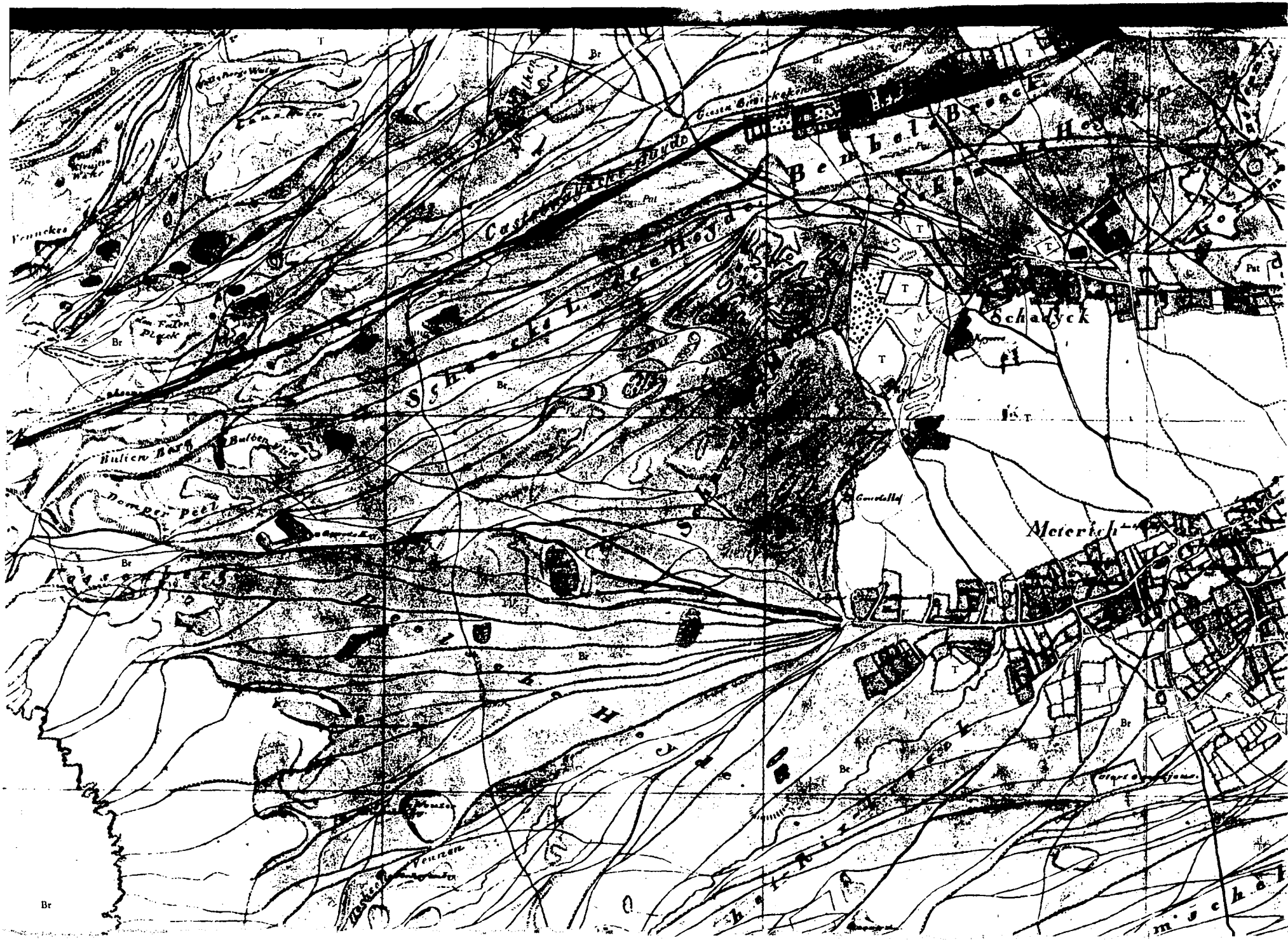
Schadyck
Meterich
Bulien Berg
Bulben Vlies
Domper Peel
Br
T
Pat

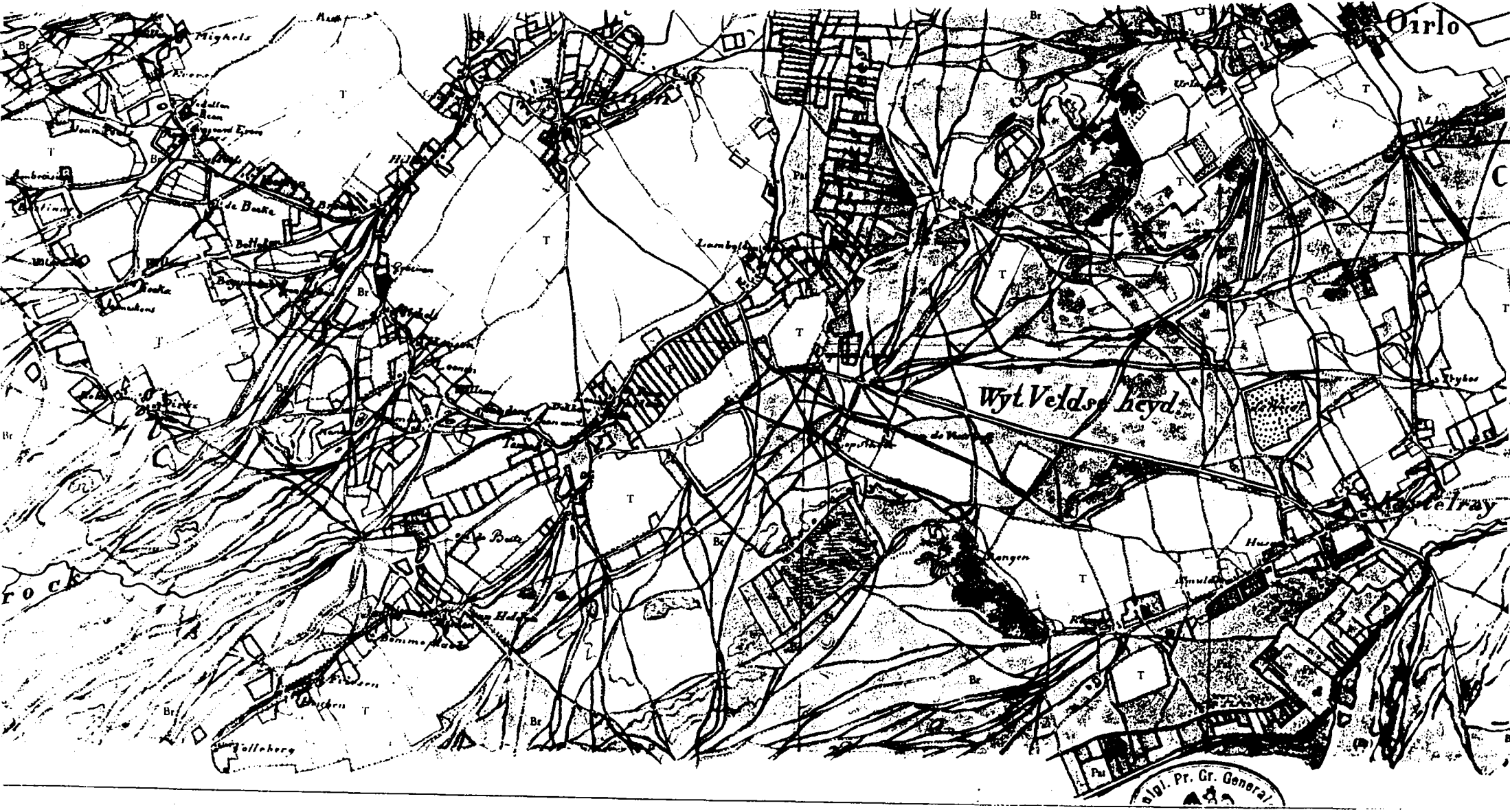

25 Horst

Längenmaßstab 1:25000

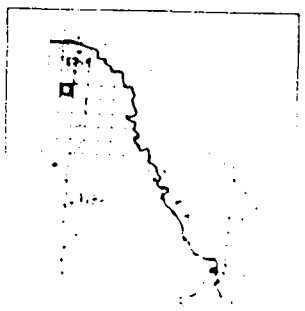

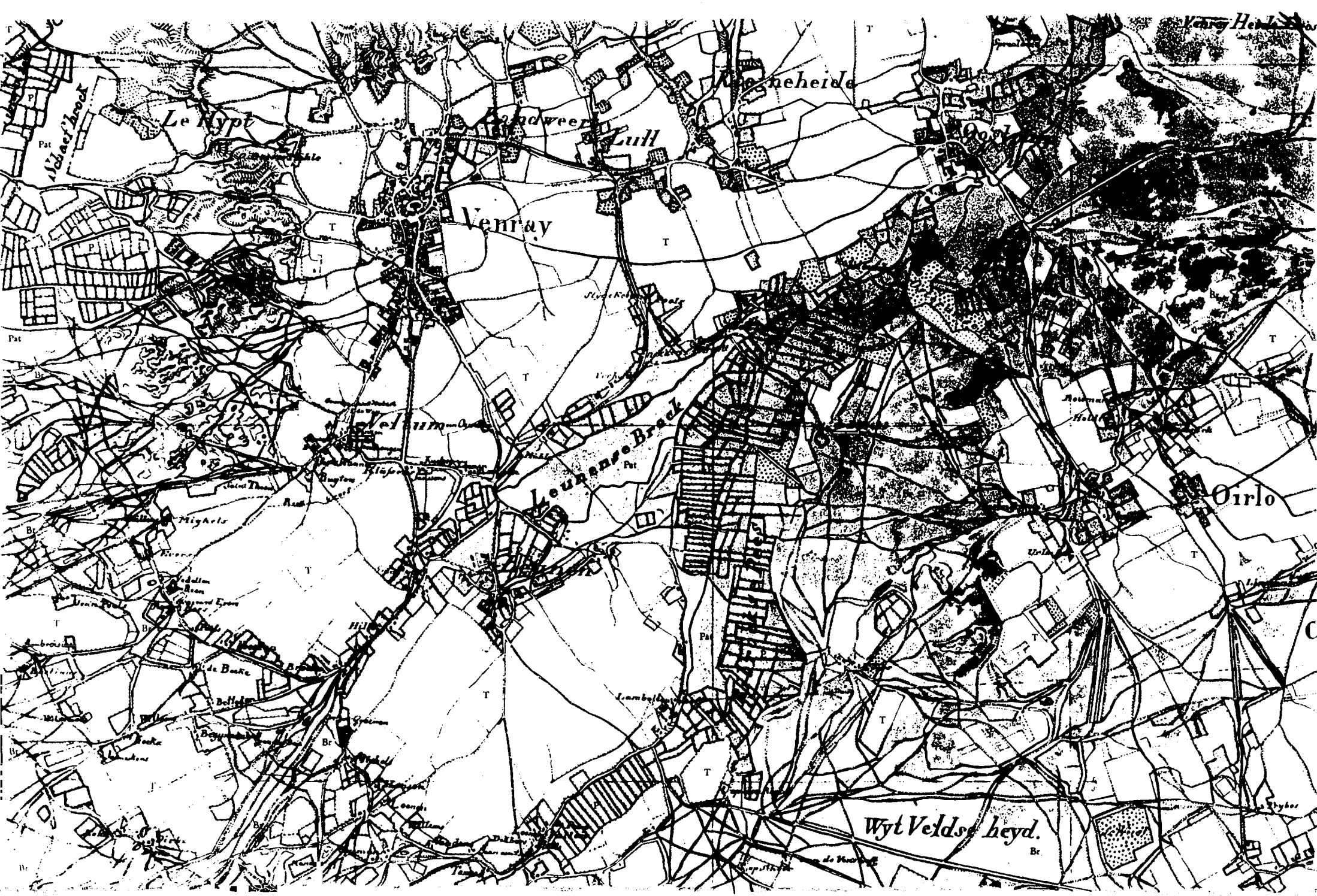
Le Hypt
Schaef'brock
Lull
Venray
Leunense Brock
Oirlo
Wyt Veldse heyd.
Pat
Br
T

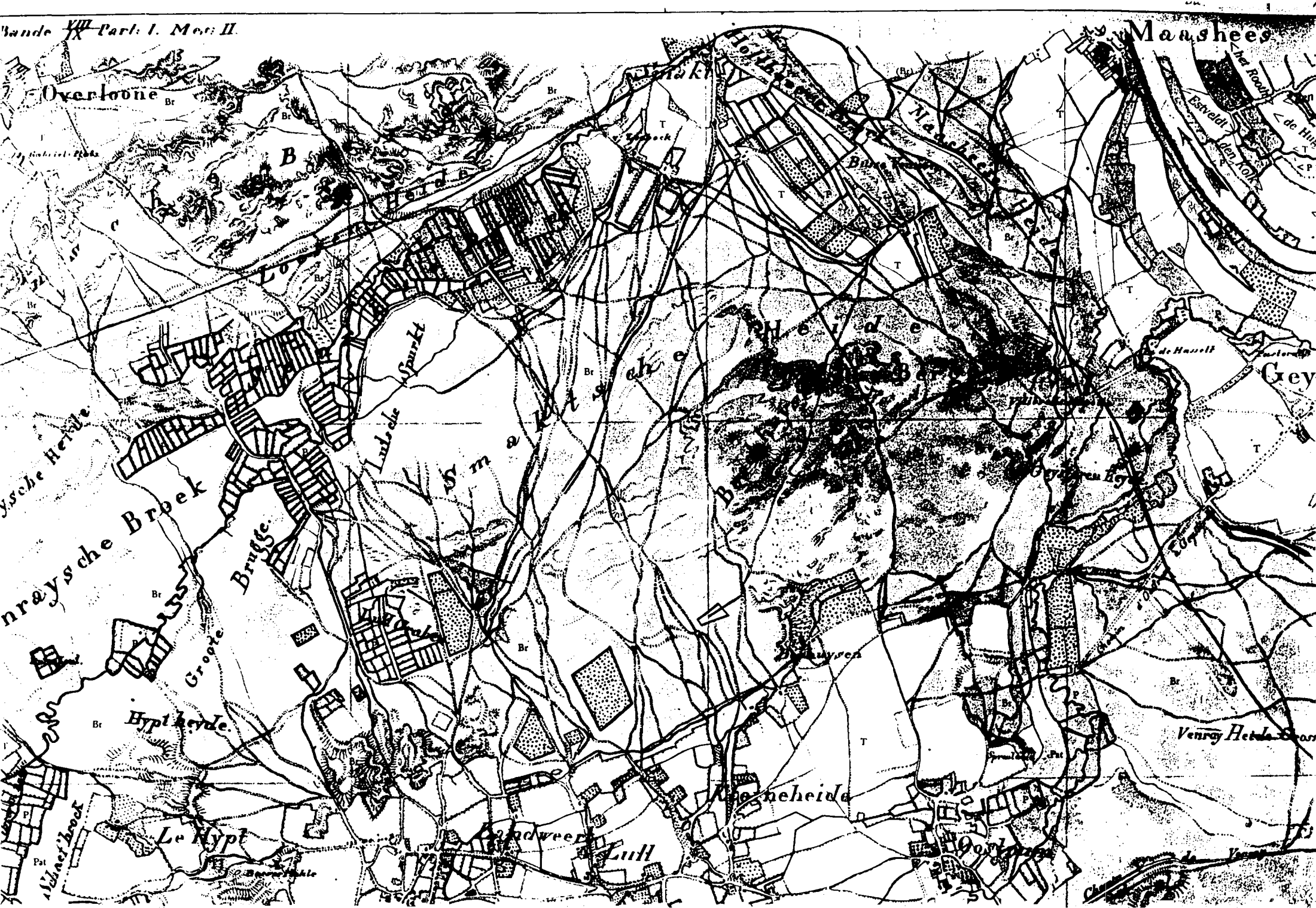
Overloone
Maashees
Smaktsche Heide
Lutsche Spurkt
Groote Brugge
Hypt heyde
Le Hypt
Schaef'brock
Lull
Venray Heide
Estveldt
den Kolk
Gey

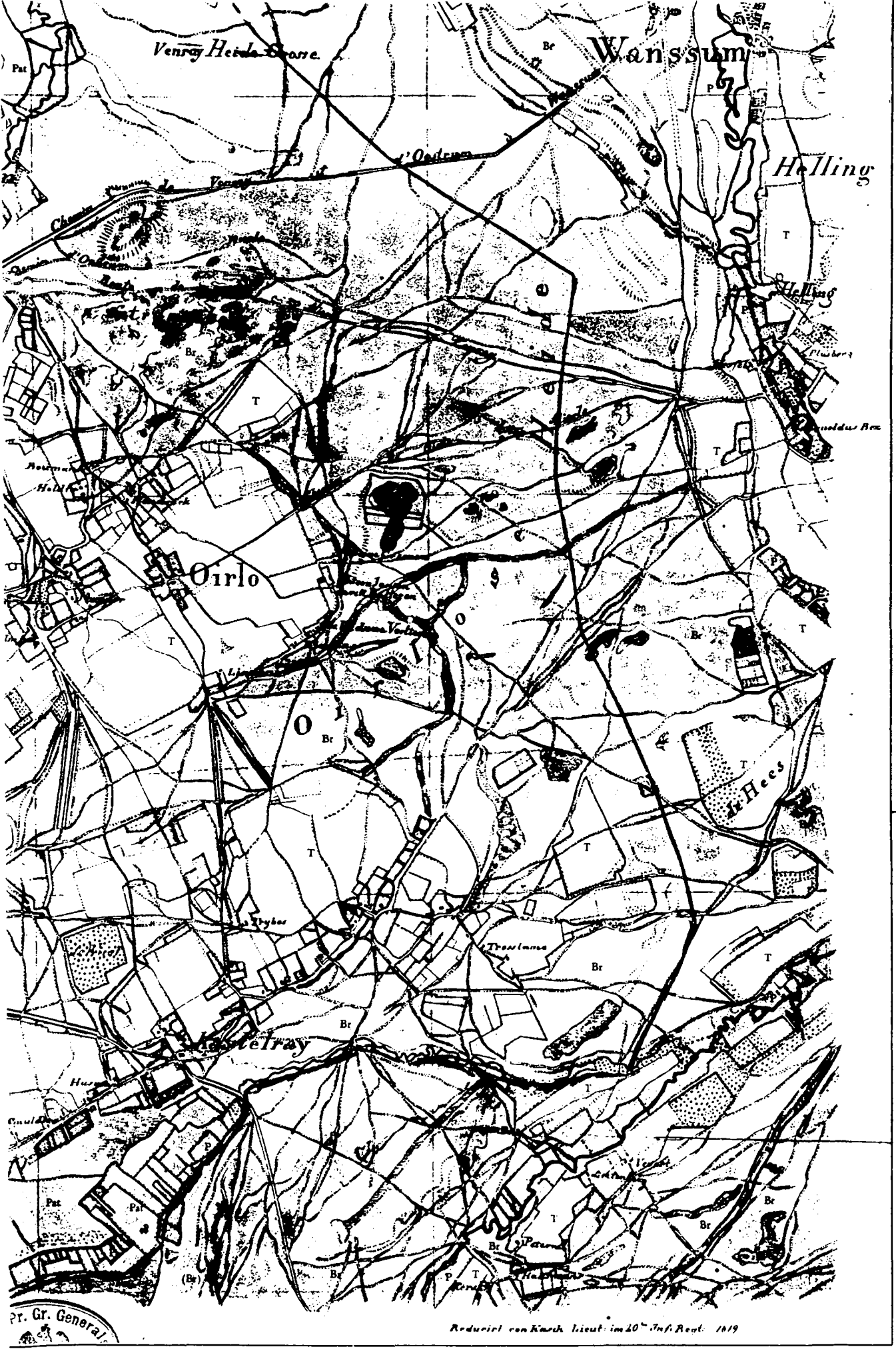

(r Natur)

2000 Meter

2000 2500 Schritt

Kennzeichnung der Bodenbewachsung (Kulturarten) und Bodenbildung

Die Bodenbewachsung ist auf den handgezeichneten und kolorierten Originalblättern durch Flächenfarben wiedergegeben, deren Bedeutung auf einigen Blättern zusätzlich durch Buchstaben hervorgehoben ist. Bei der Durchmusterung der Karten wurden auf allen Blättern die unten erläuterten Buchstaben nachgetragen, bzw. neben die schon vorhandenen der Originale gesetzt. Schräglegende Buchstaben bedeuten eine unsichere Aussage, eingeklammerte Widerspruch zum angrenzenden Kartenblatt. Die Farben beziehen sich auf die Darstellung in den Originalkarten. In den Nachdrucken kommen durch die Reproduktion bedingte Farbverschiebungen vor.

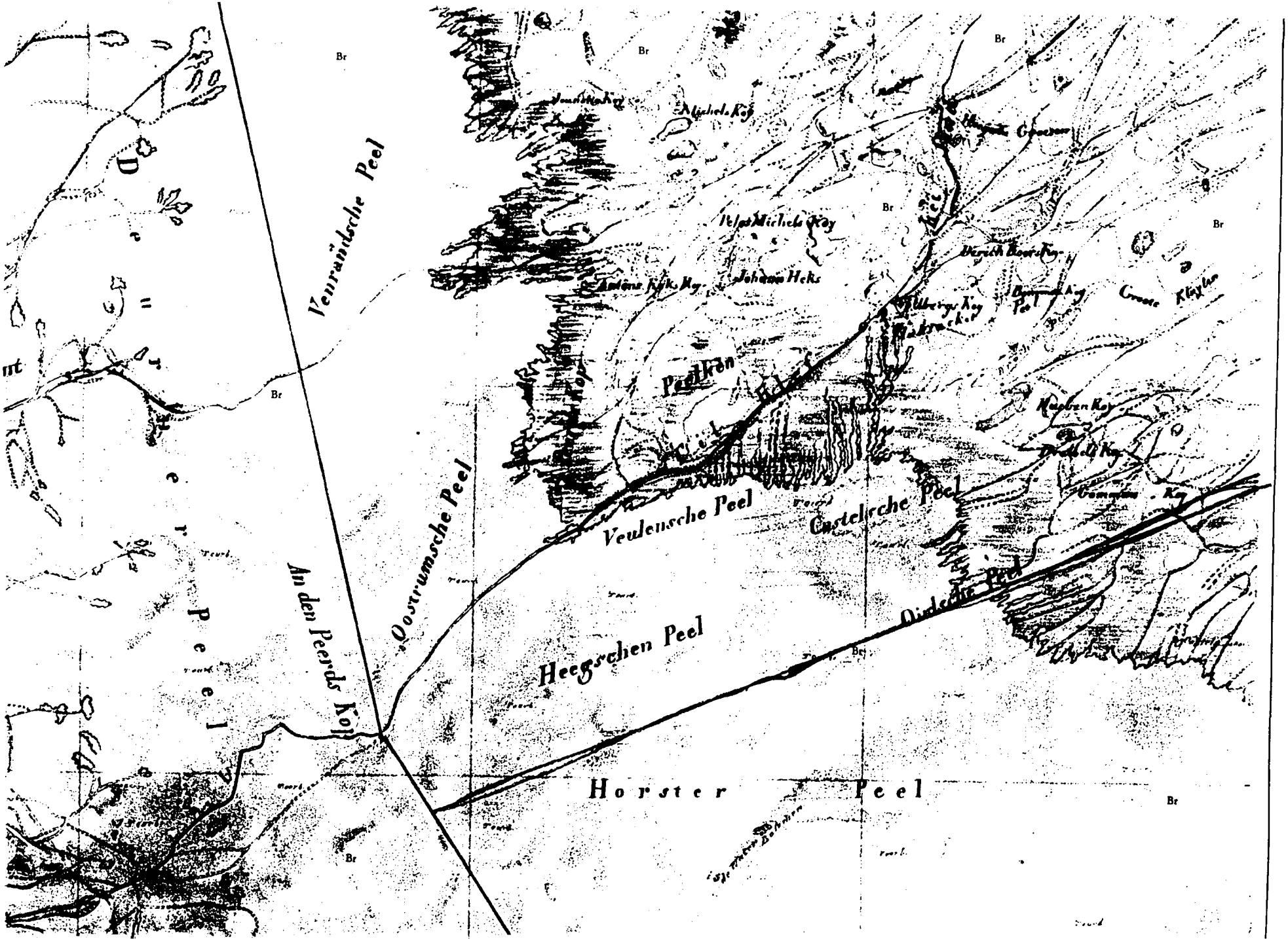
Venrandsche Peel
Oostrumsche Peel
An den Peerds Kop
Veulensche Peel
Castelsche Peel
Heegschen Peel
Horster Peel
Peelken
Johann Heks
Michels Kop
Peel
Br

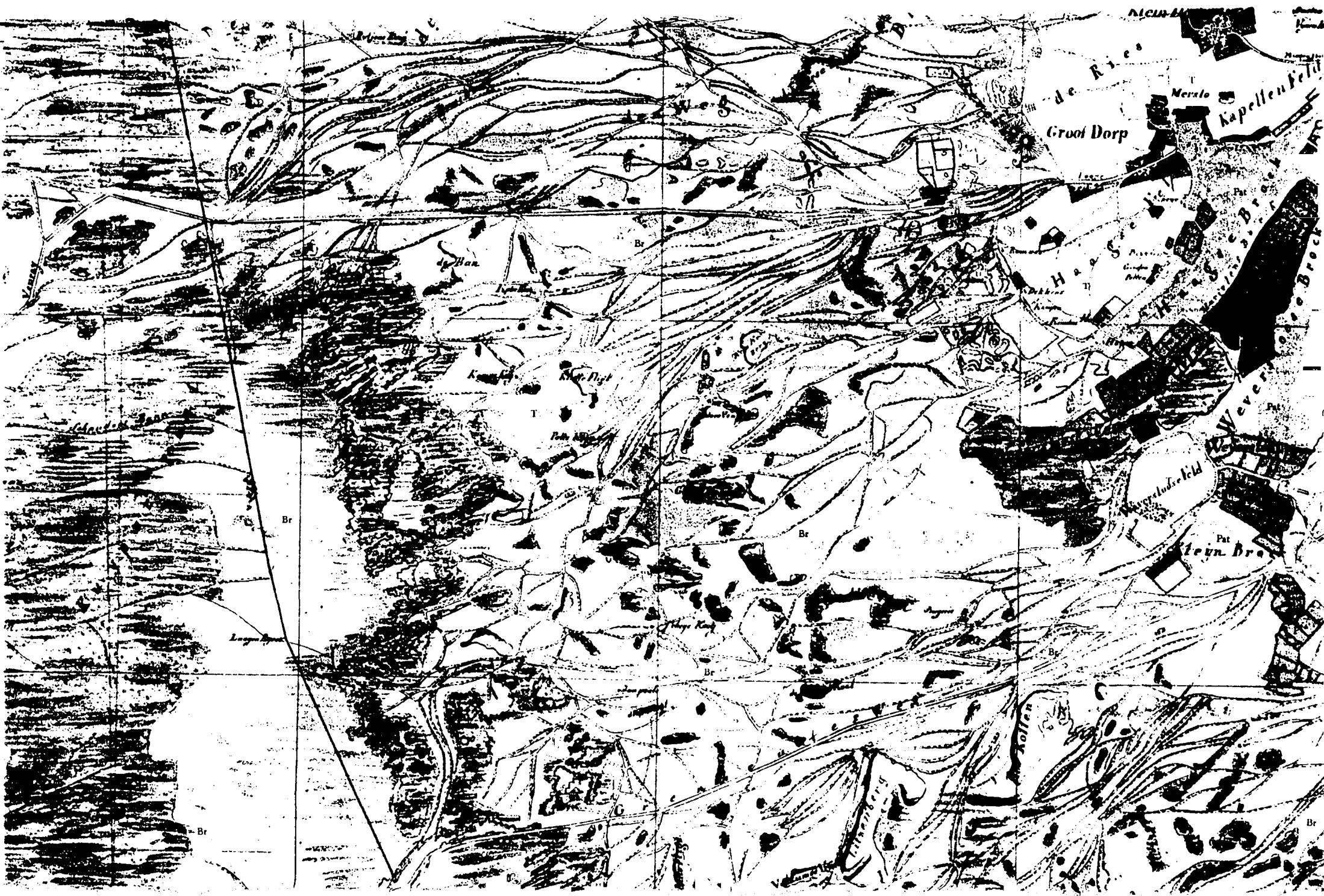
Groot Dorp
Br
Pat

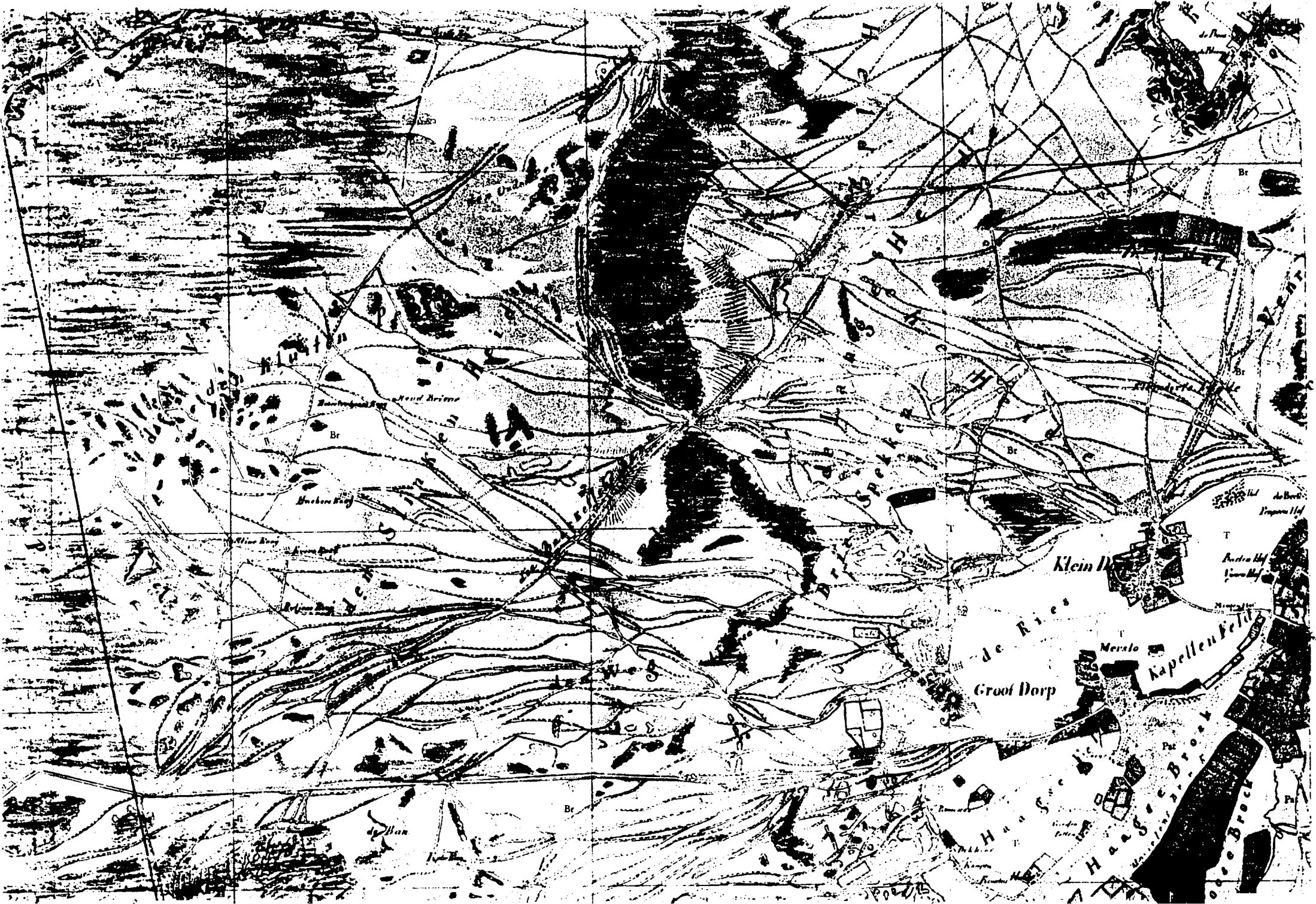
Klein D
de Ries
Groot Dorp
Kapellenfeld
Mersto
Haagse Brock
Br
T
Pat

PROVINCIE LIMBURG

GEMEENTE VENRAY.

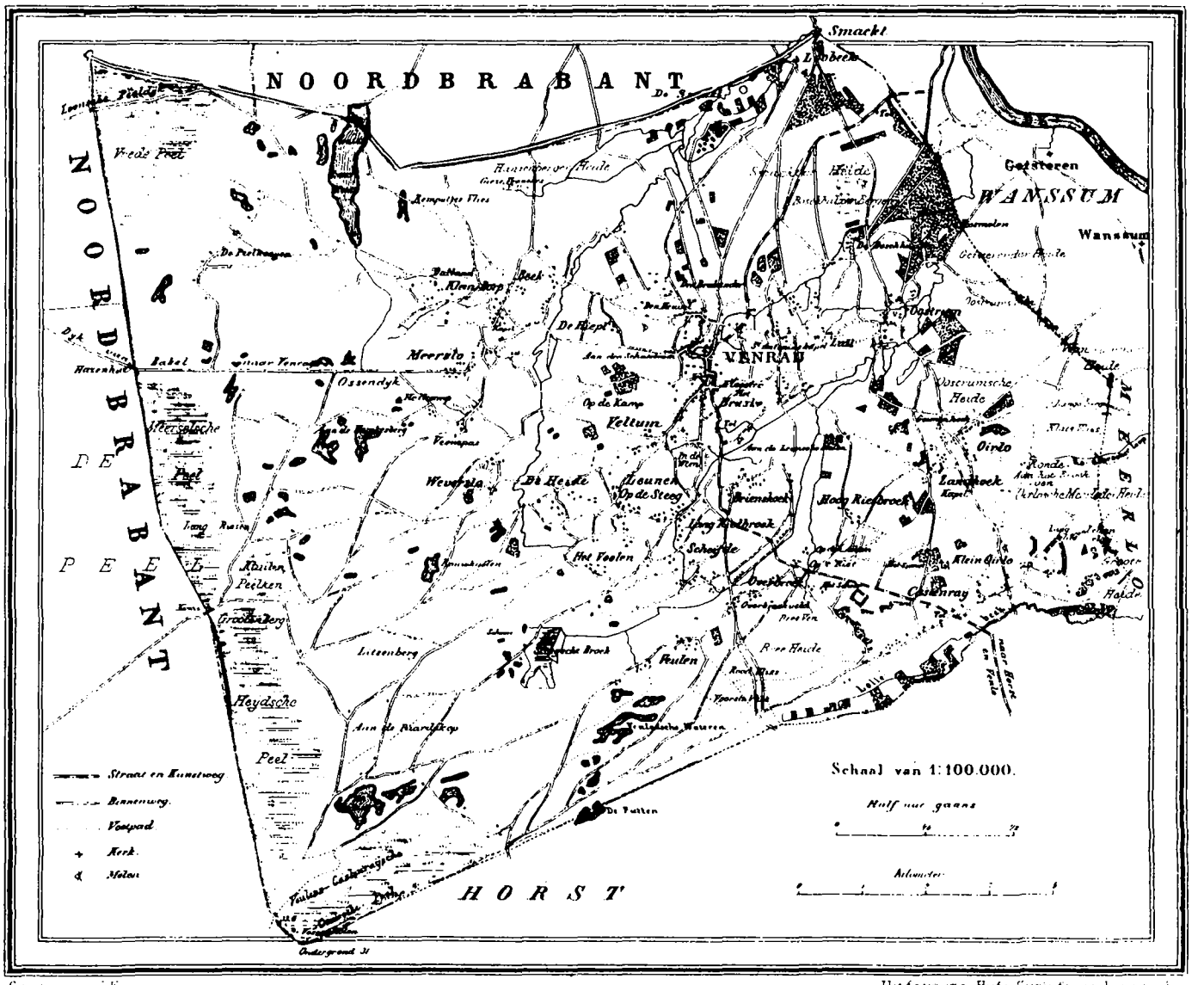

14622 Bunders. 5000 Inwoners.

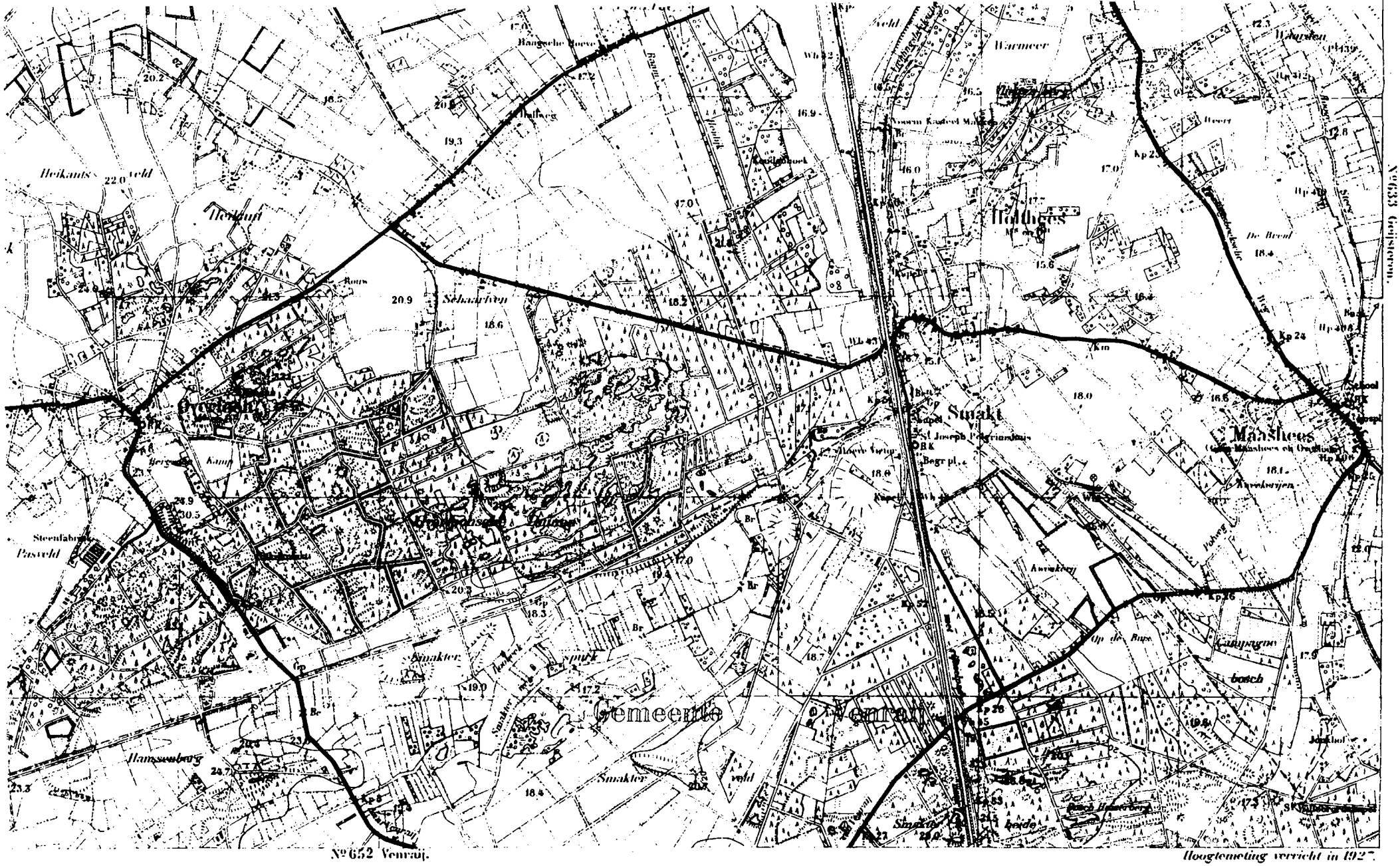

№ 652 Vemraij.

Hoogtemeting verricht in 1927.

Foto-litho.

Schaal van 5000 meter.

1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Nadruk verboden.

№ 633 Gedrukt.

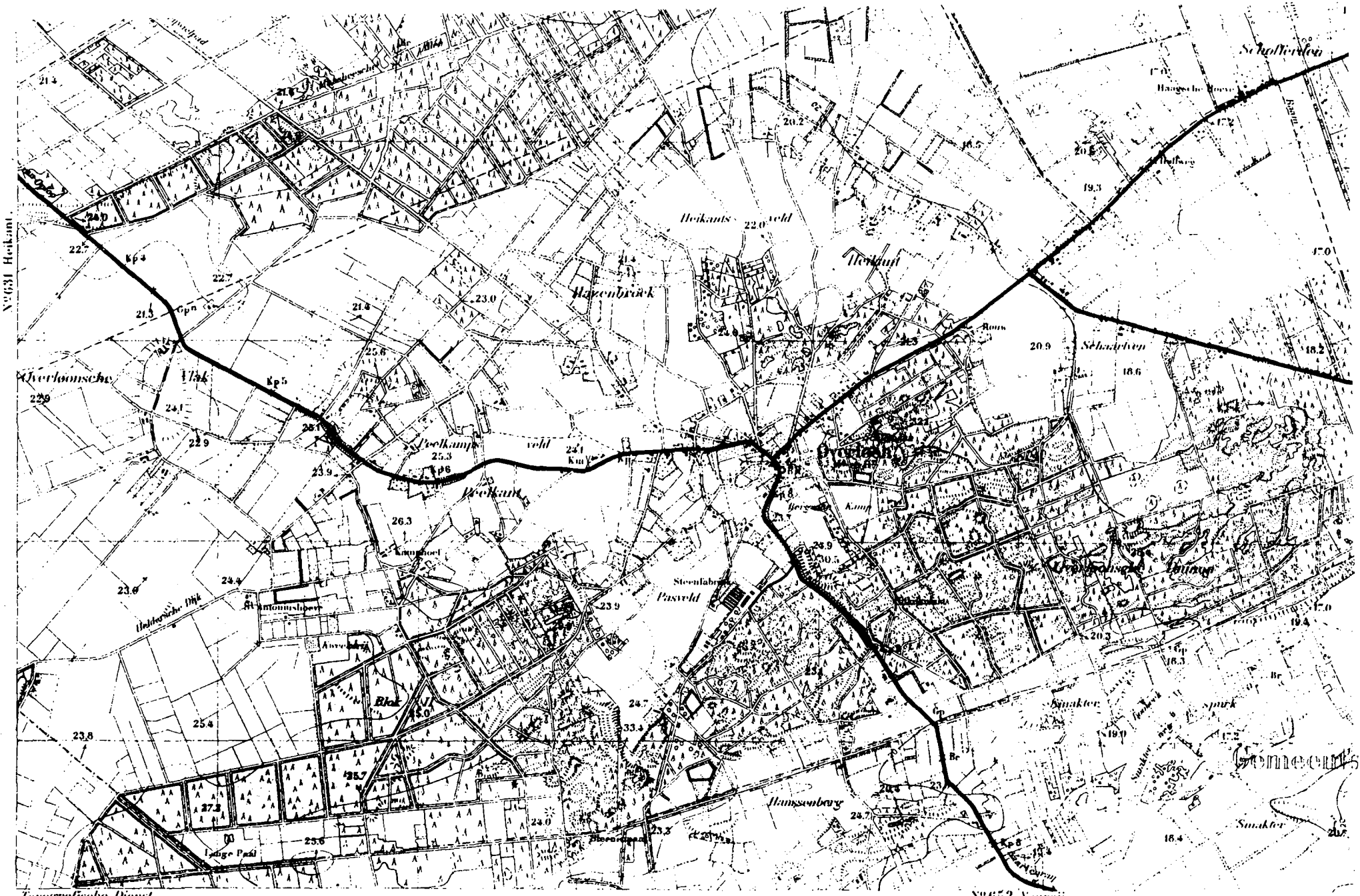

Topografische Dienst.

Schaal van 5000 meter.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250 0

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

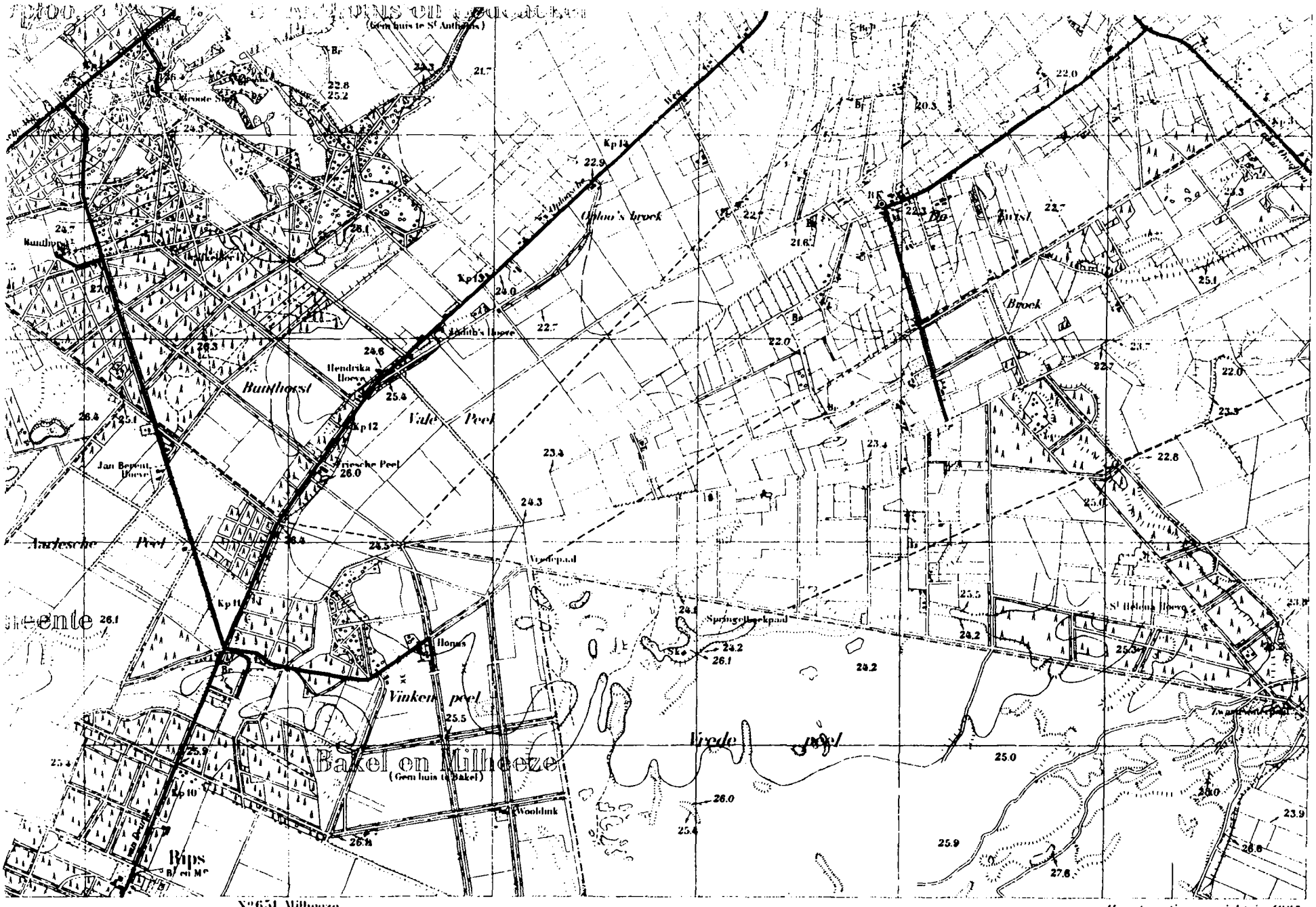

N°651 Milheeze.

Schaal van 5000 meter.

4250 4000 750 500 250 0 2500 meter.

Hoogtemeting verricht in 1935.
Foto-litho

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Nadruk verboden.

N°632 Maasbree.

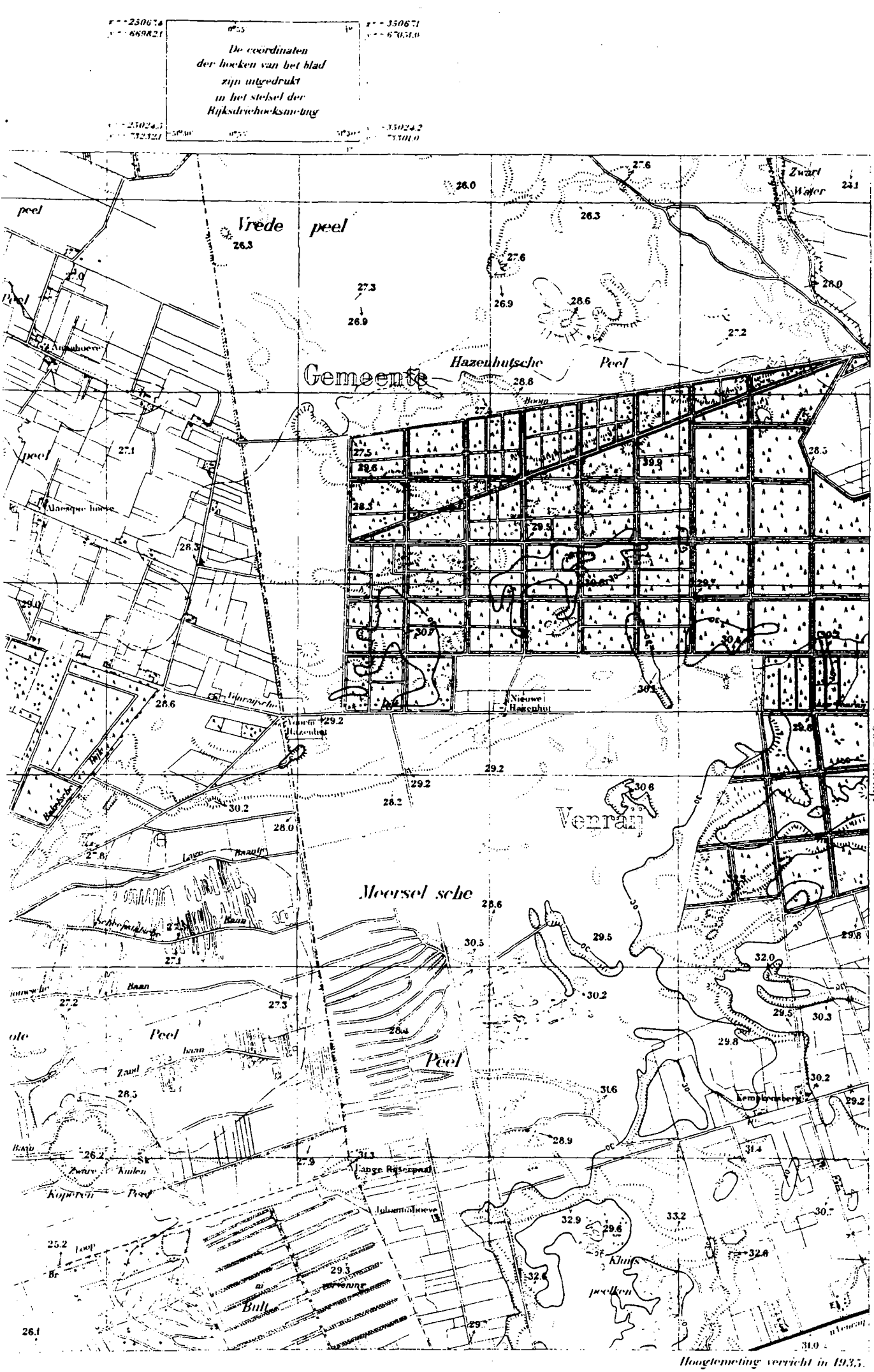

Hoogtemeting verricht in 1935.
Foto-litho.

652	653	654
673	674	675
694	695	696

Uitgave 1936.

Nº 674

LOTTUM

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

Nº653 Meerlo.

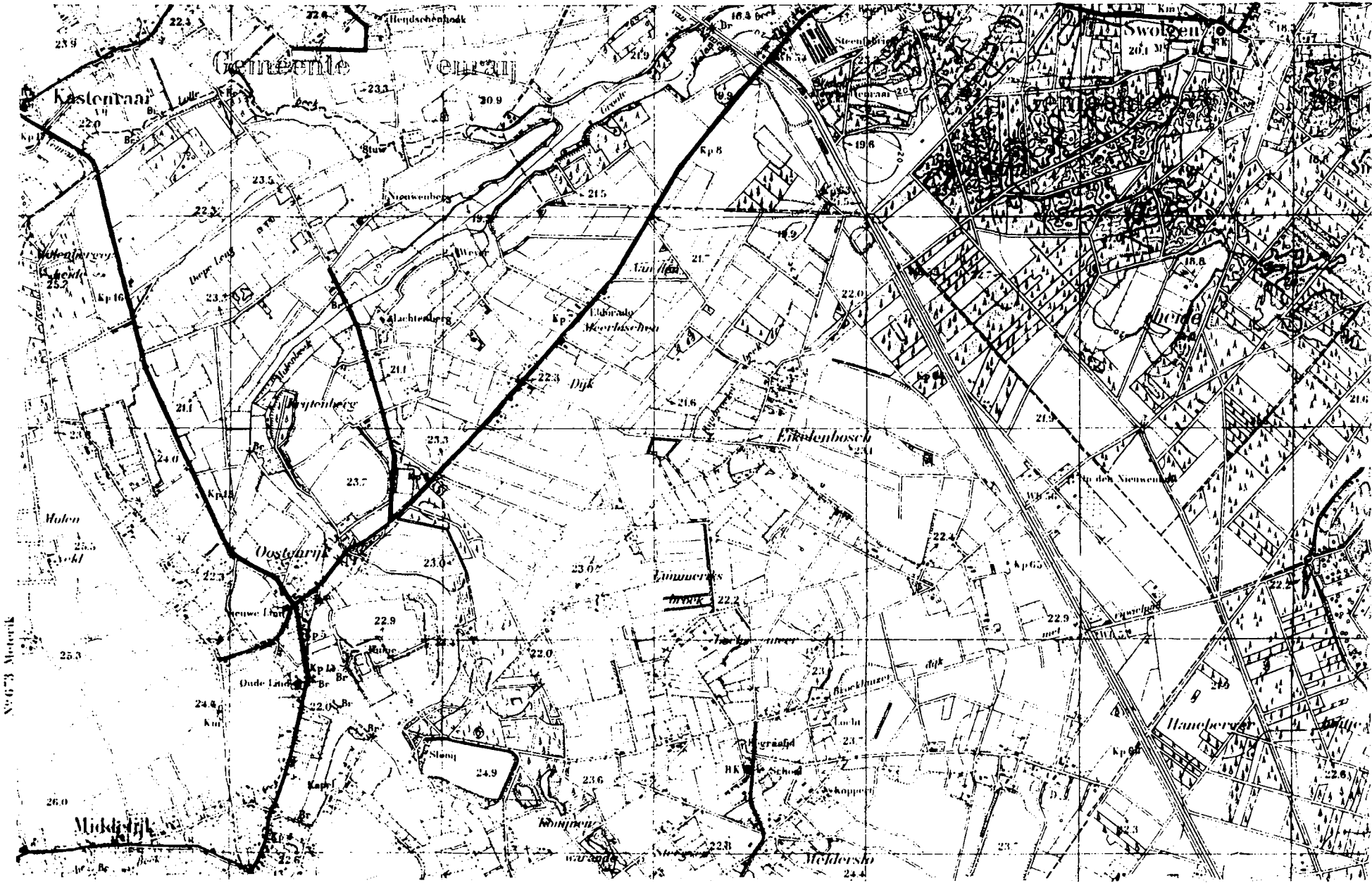

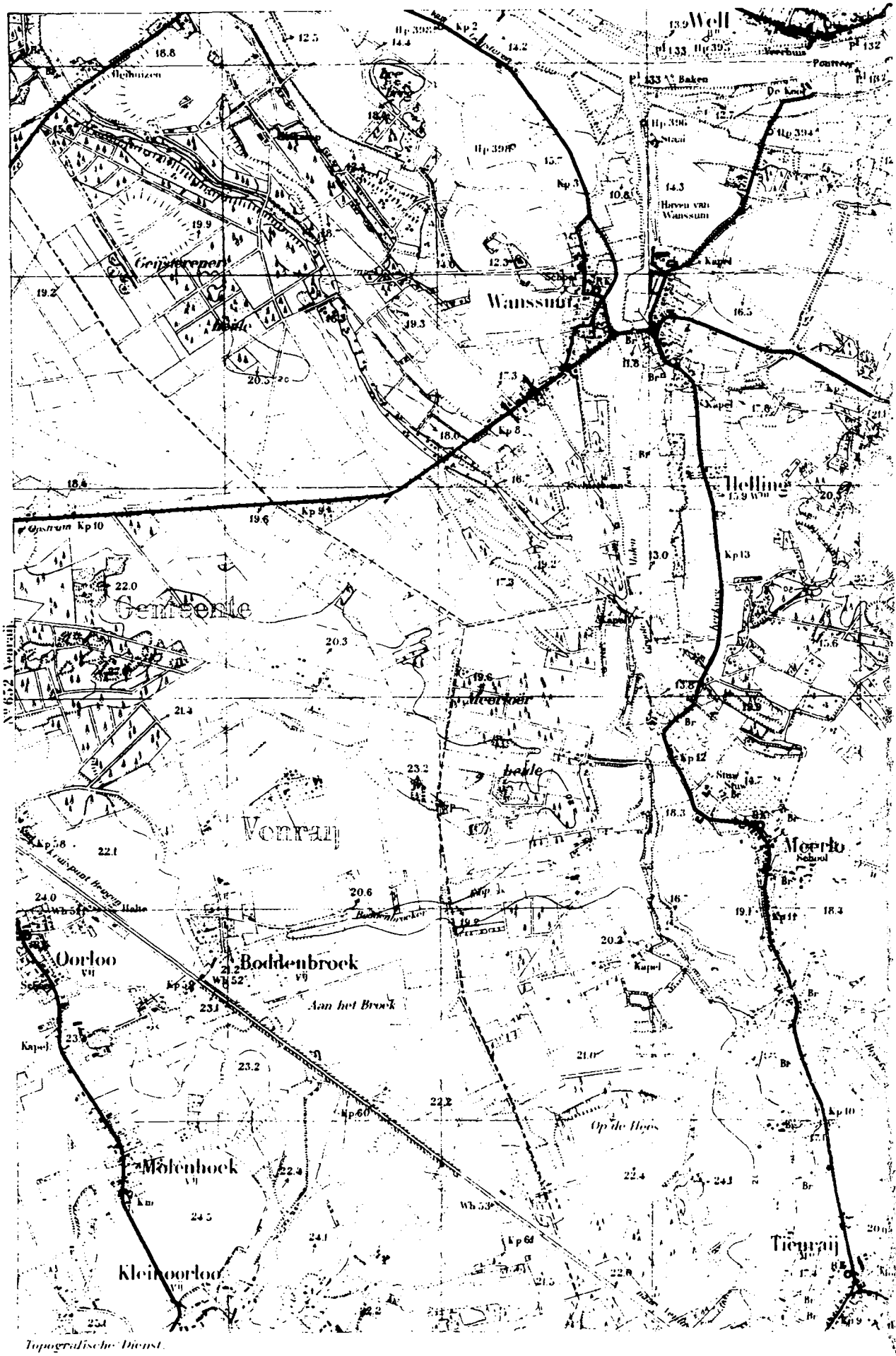

Topografische Dienst.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

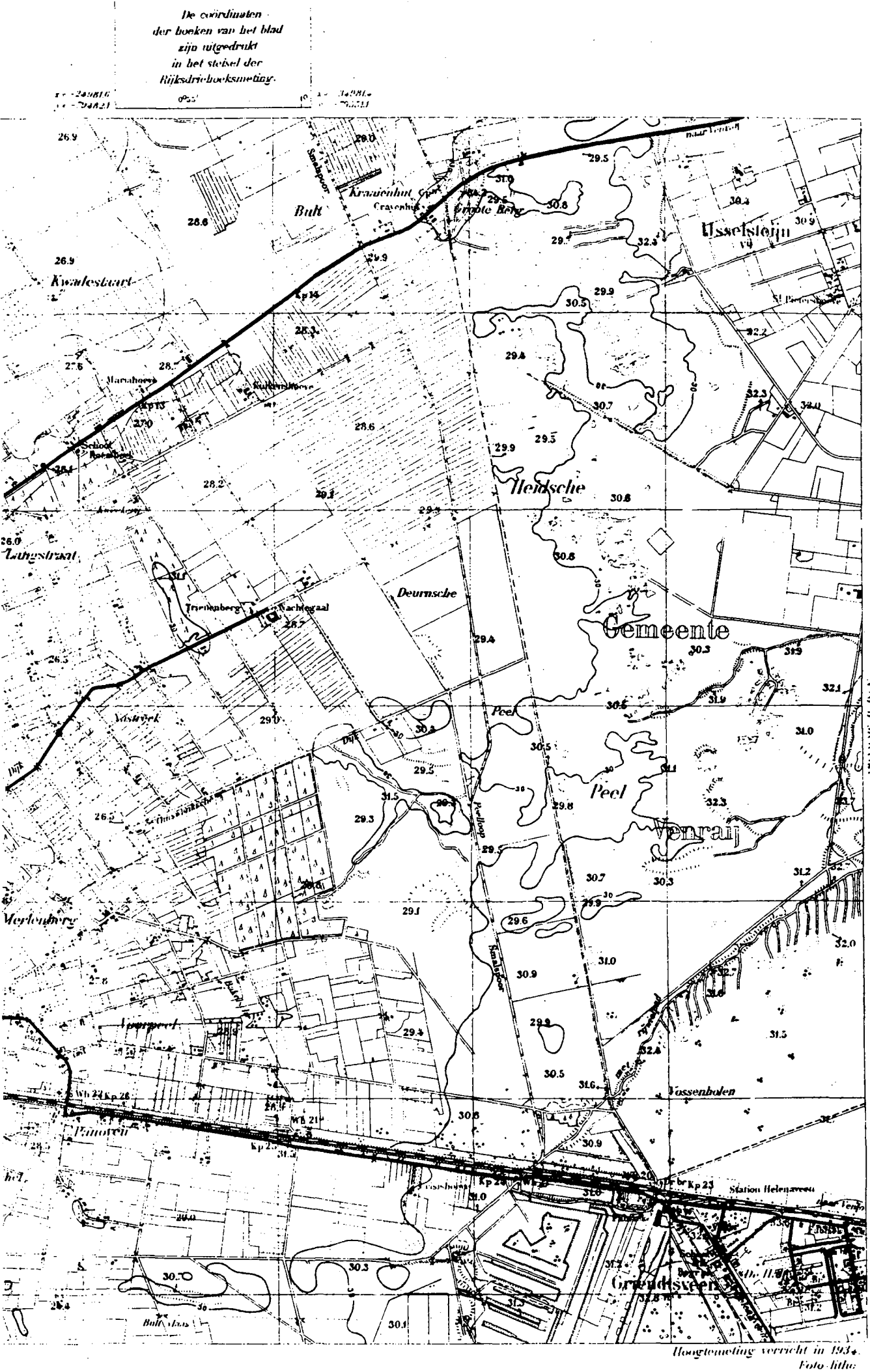

Hoogtemeting verricht in 1934.
Foto-litho.

2500 meter.

Uitgave 1936.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

№ 652 Venraij.

zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

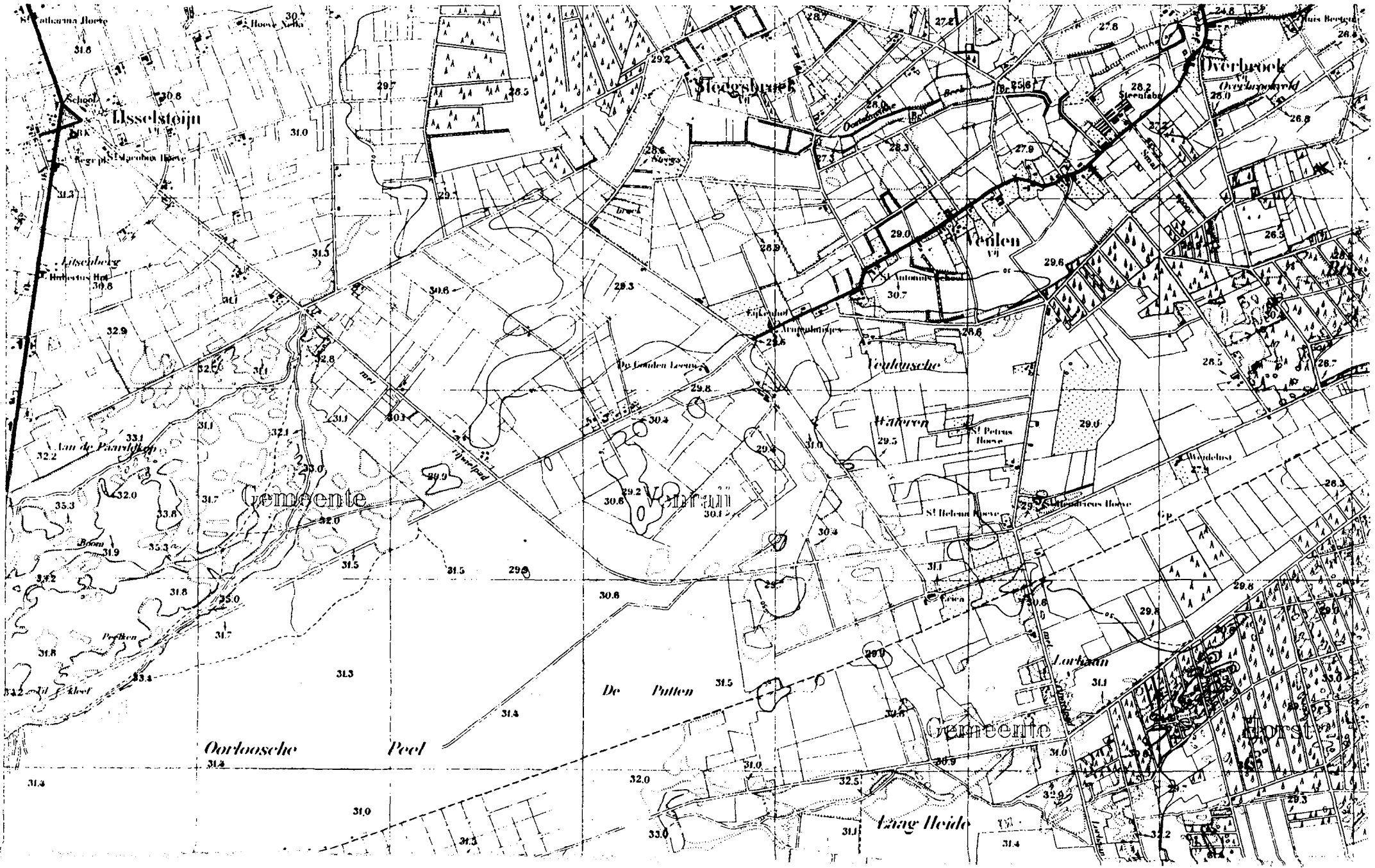

652	653
673	674
694	695

...e 1936.

Nº 673

METERIK.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

Nº 652 Venraij.

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

x = 35024.2 y = 73301.0 | x = 45024.0 y = 73369.9

x = 34981.4 y = 79551.1 | x = 44981.2 y = 79620.0

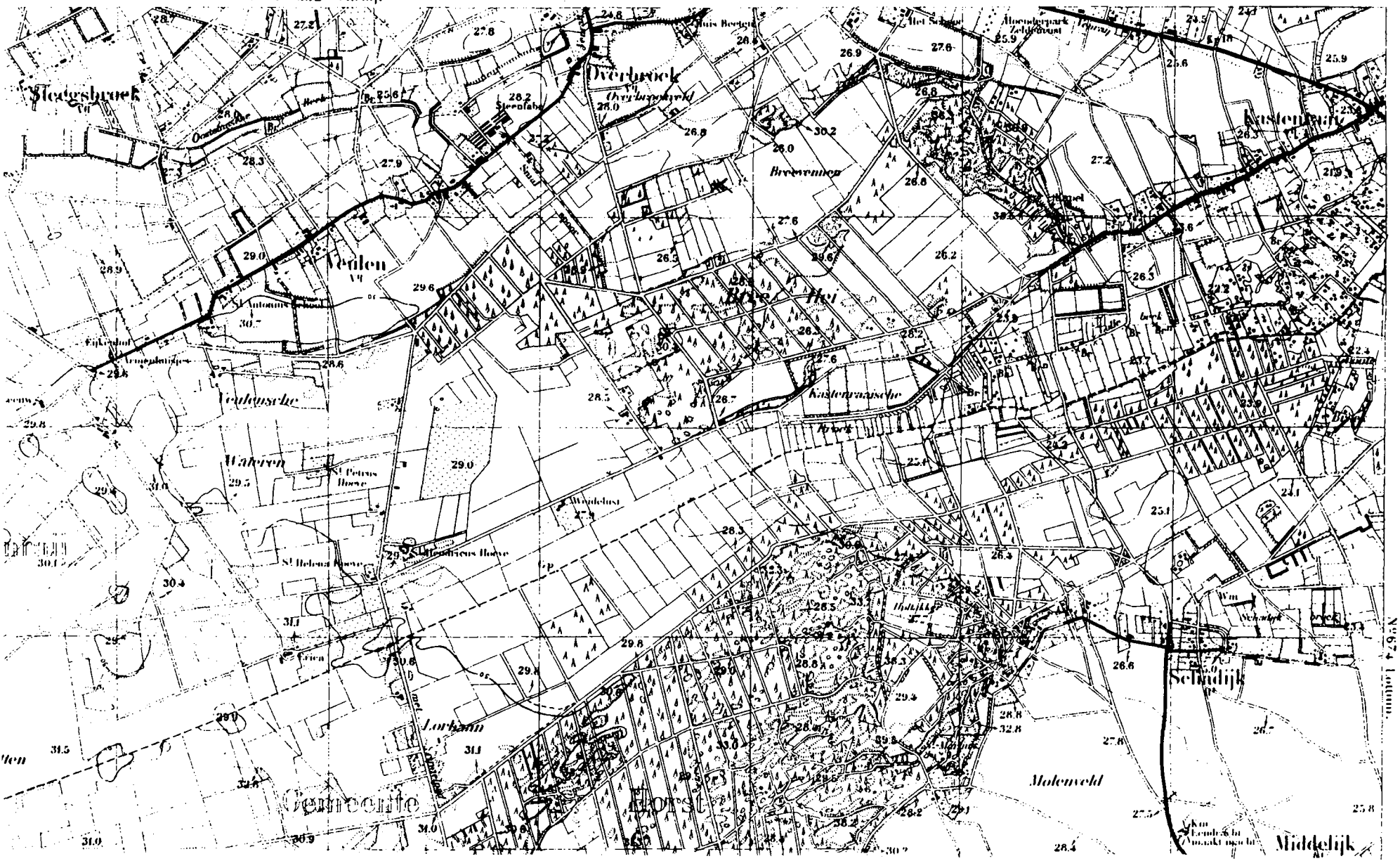

Zijn toegenaakt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

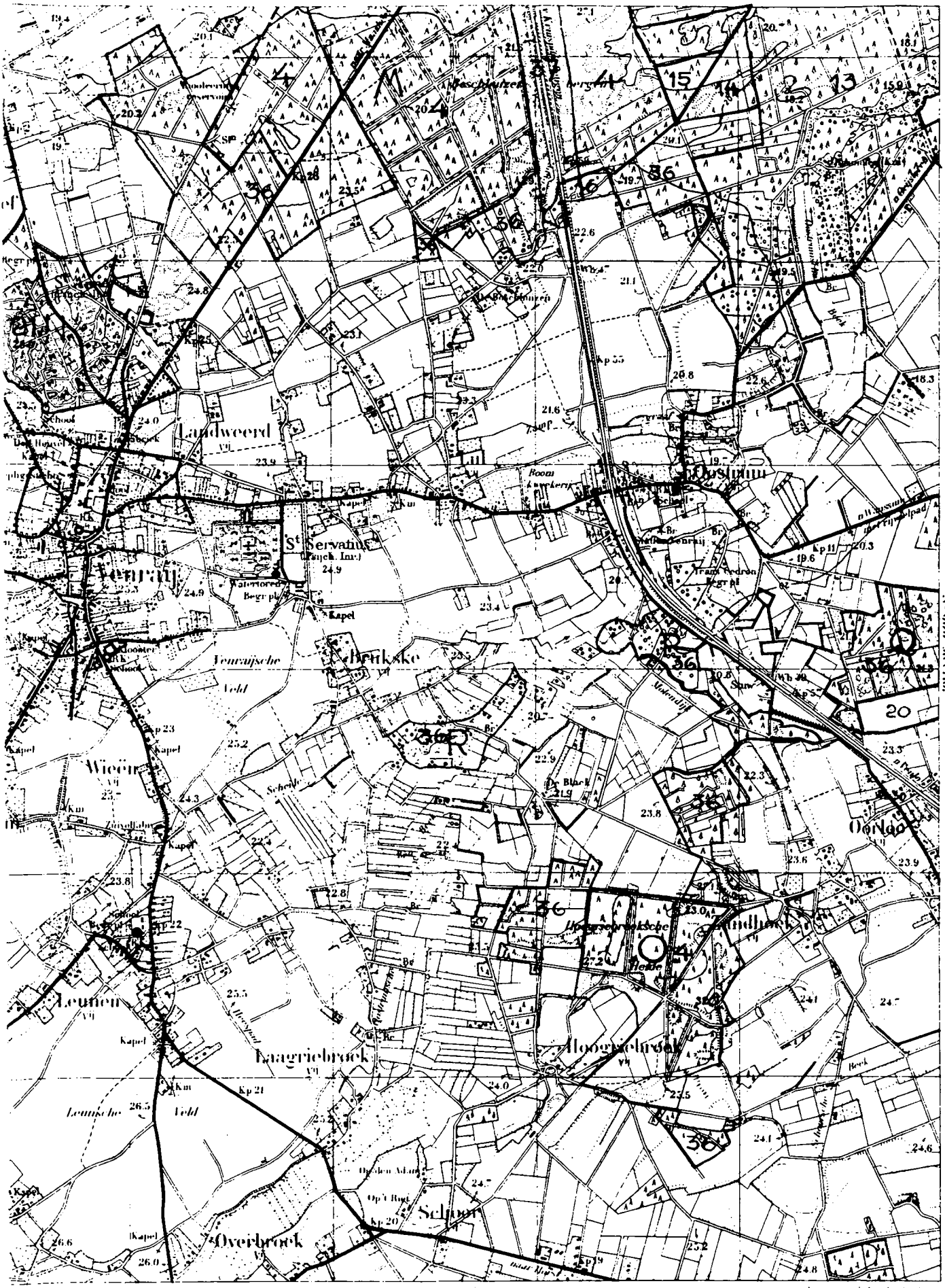

Hoogtemeting verricht in 1935.
Foto-litho.

2500 meter.

Staat der Nederlanden.

Verkend in 1934

Schaal 1:25000.

in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

№632 Maasbree.

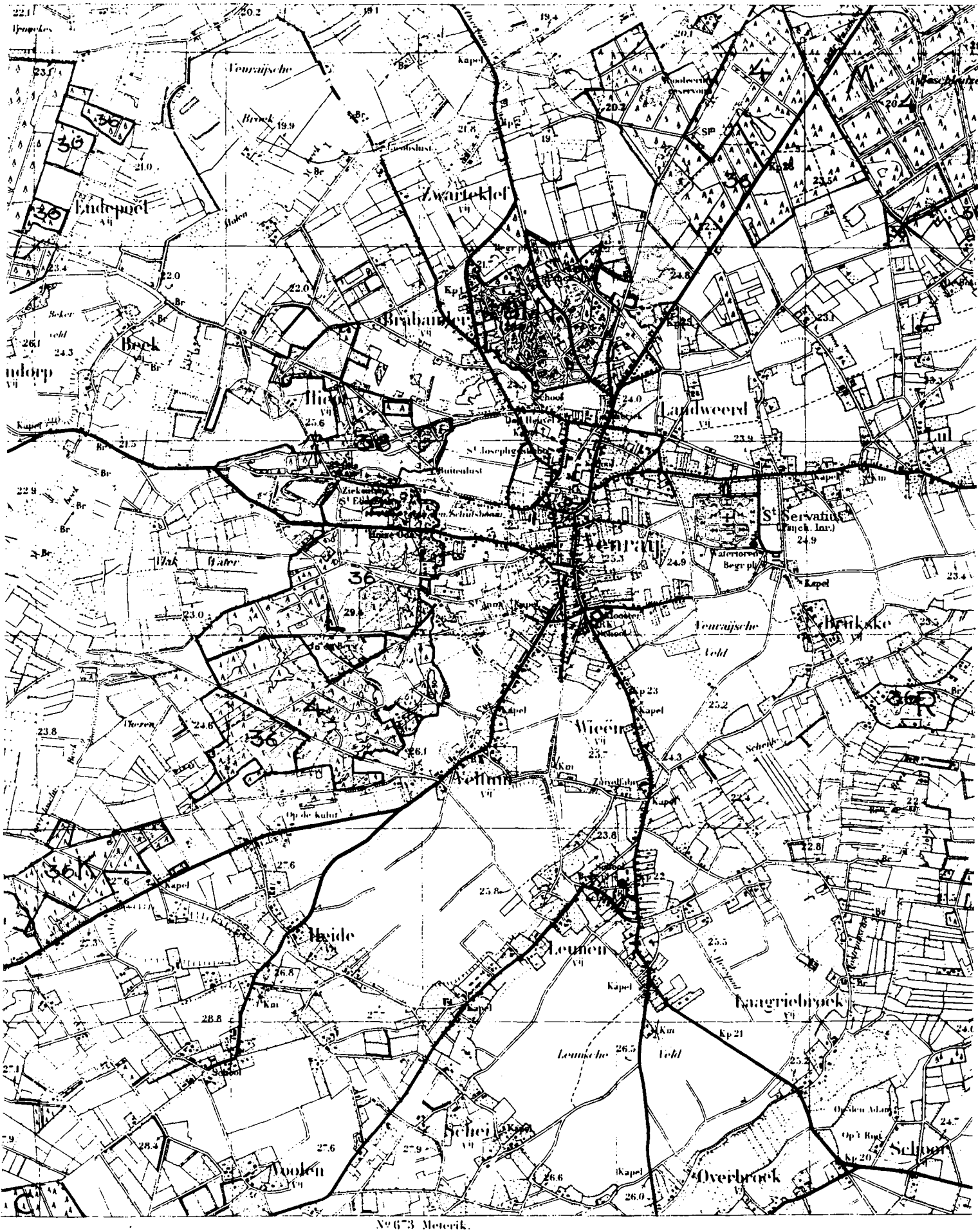

№673 Meterik.

Schaal van 5000 meter.

2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Nadruk verboden.

631 632 633
651 652 653
672 673 674
Uitgave 1936.

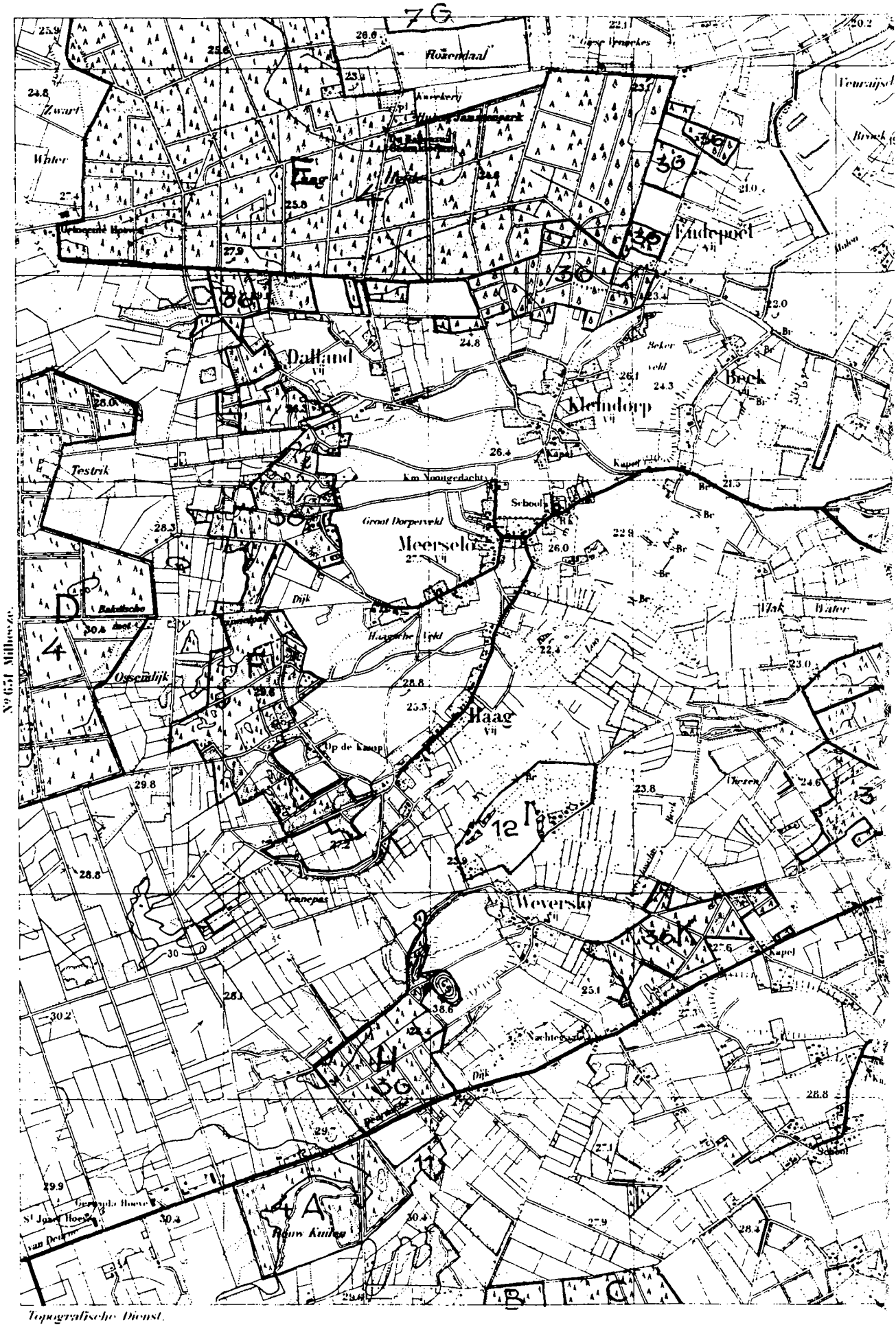

Topografische Dienst.

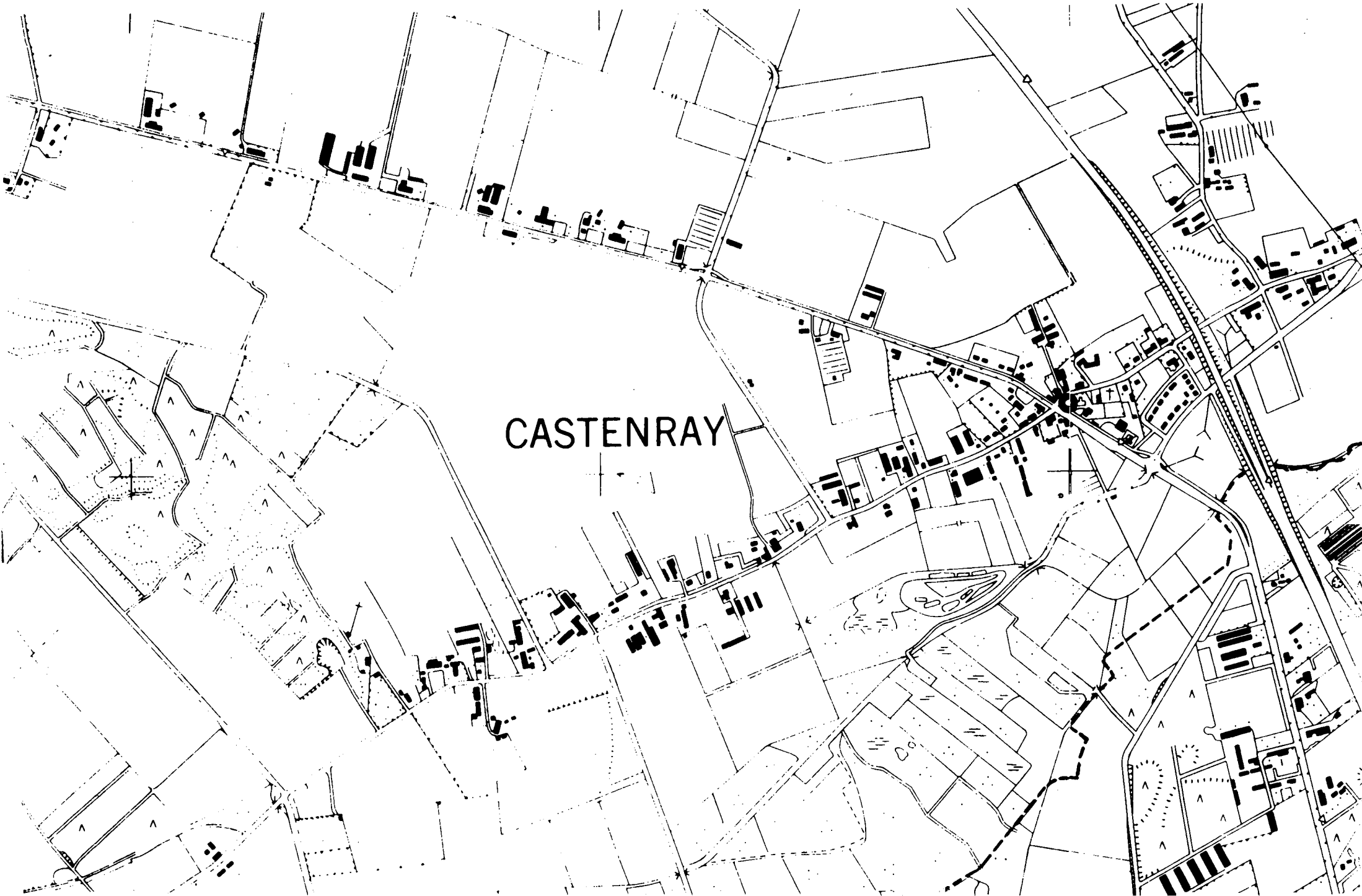
CASTENRAY

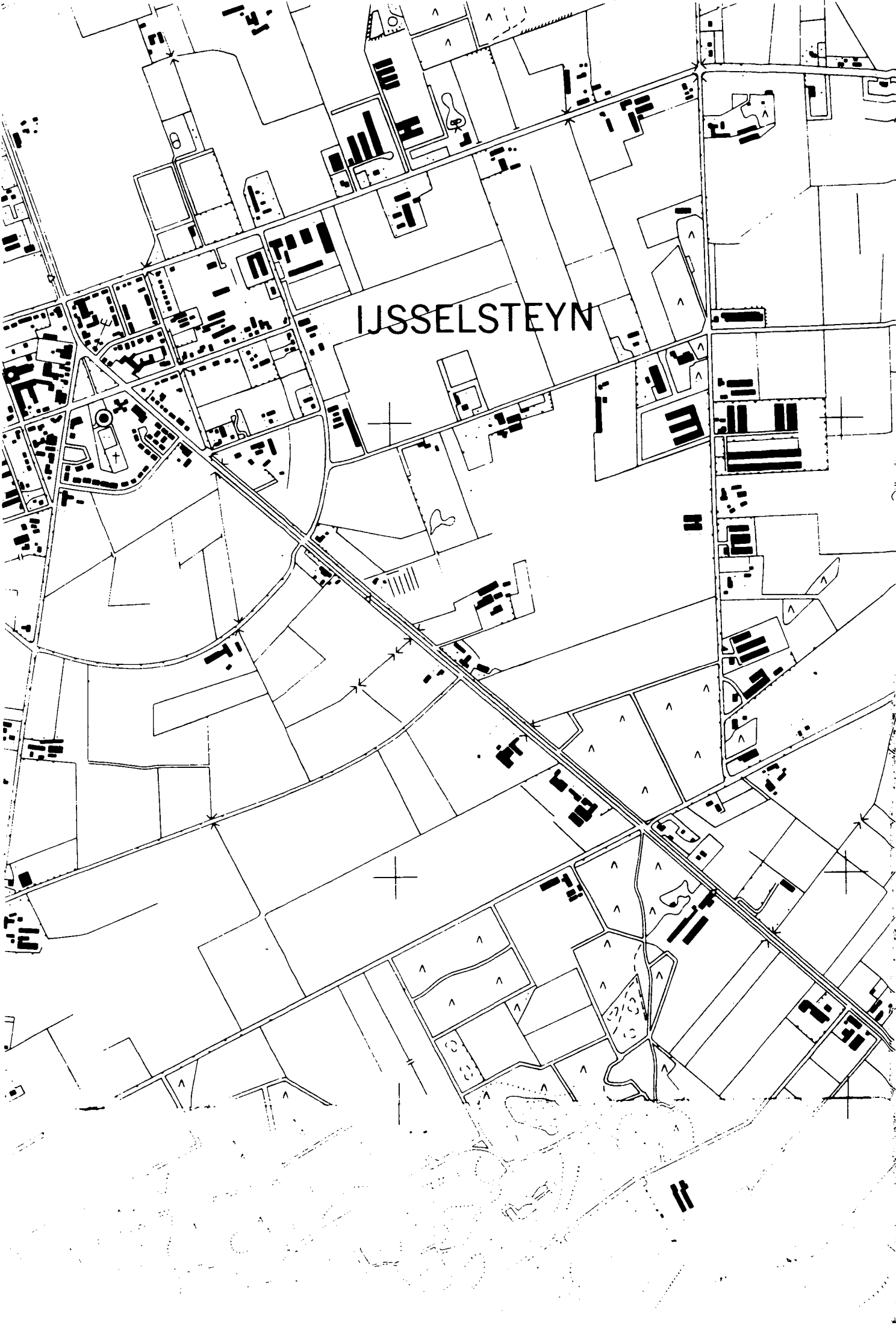
IJSSELSTEYN

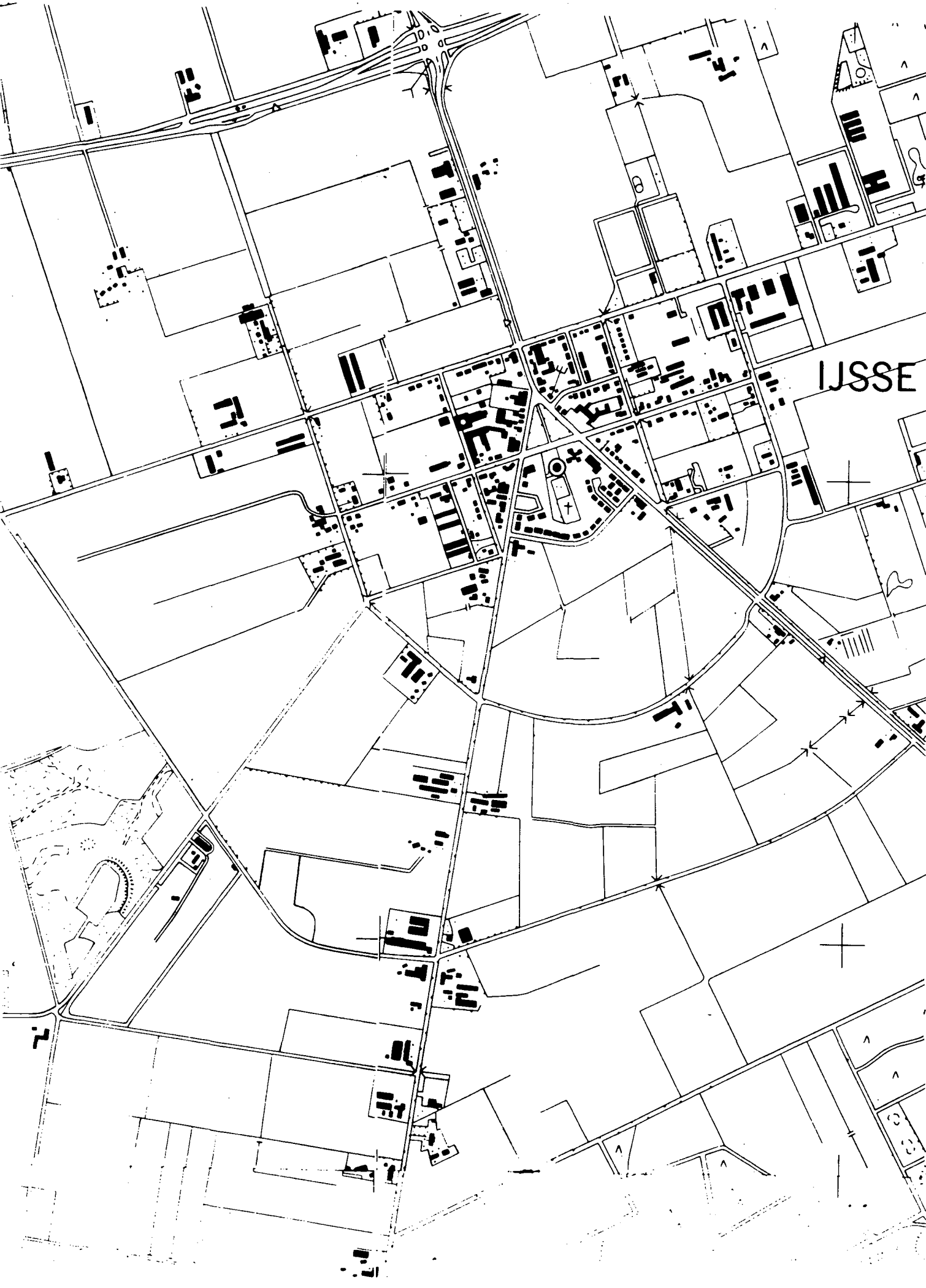
IJSSE

Vreeberg

Vredepeel

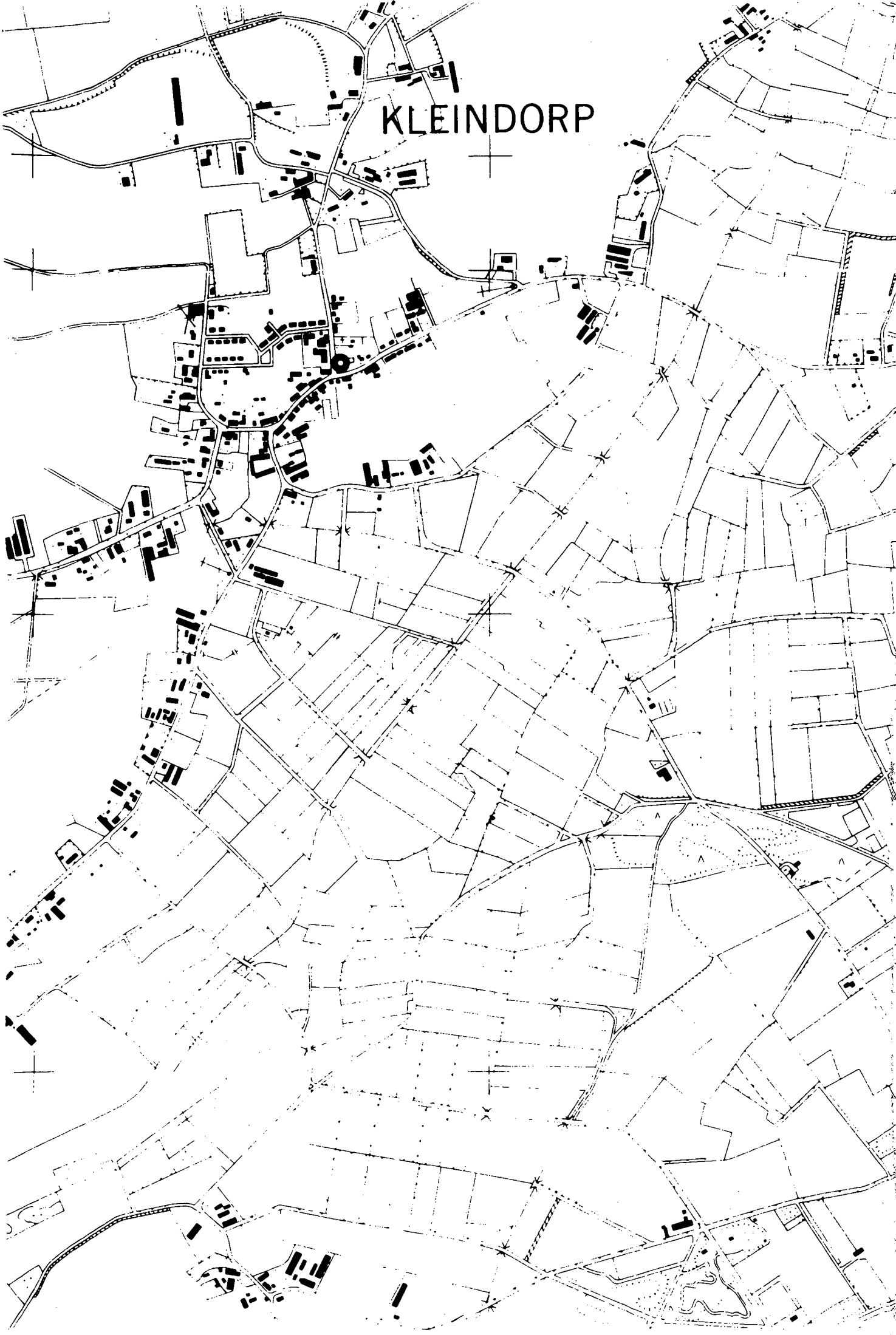
KLEINDORP

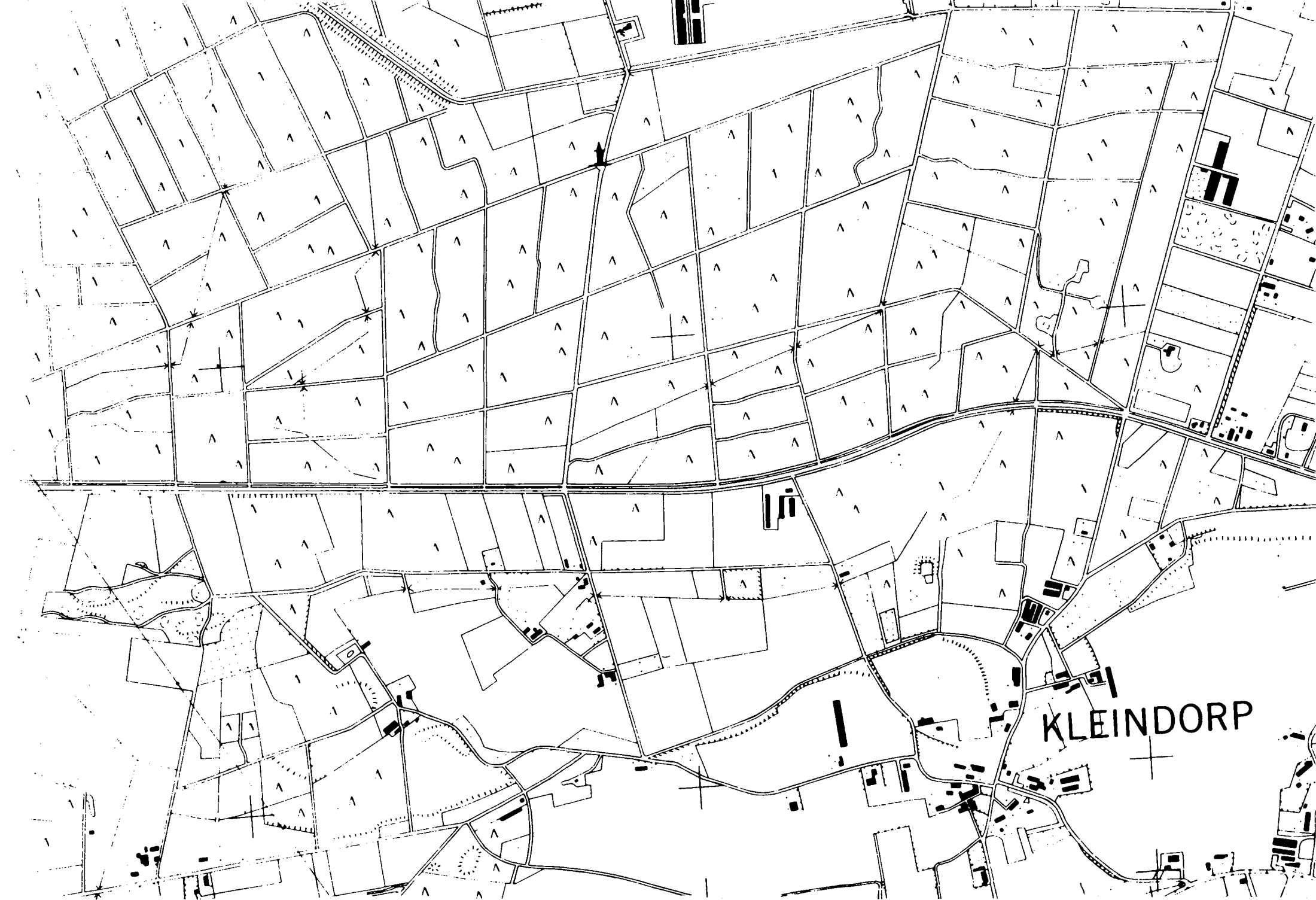
KLEINDORP

Oostrum

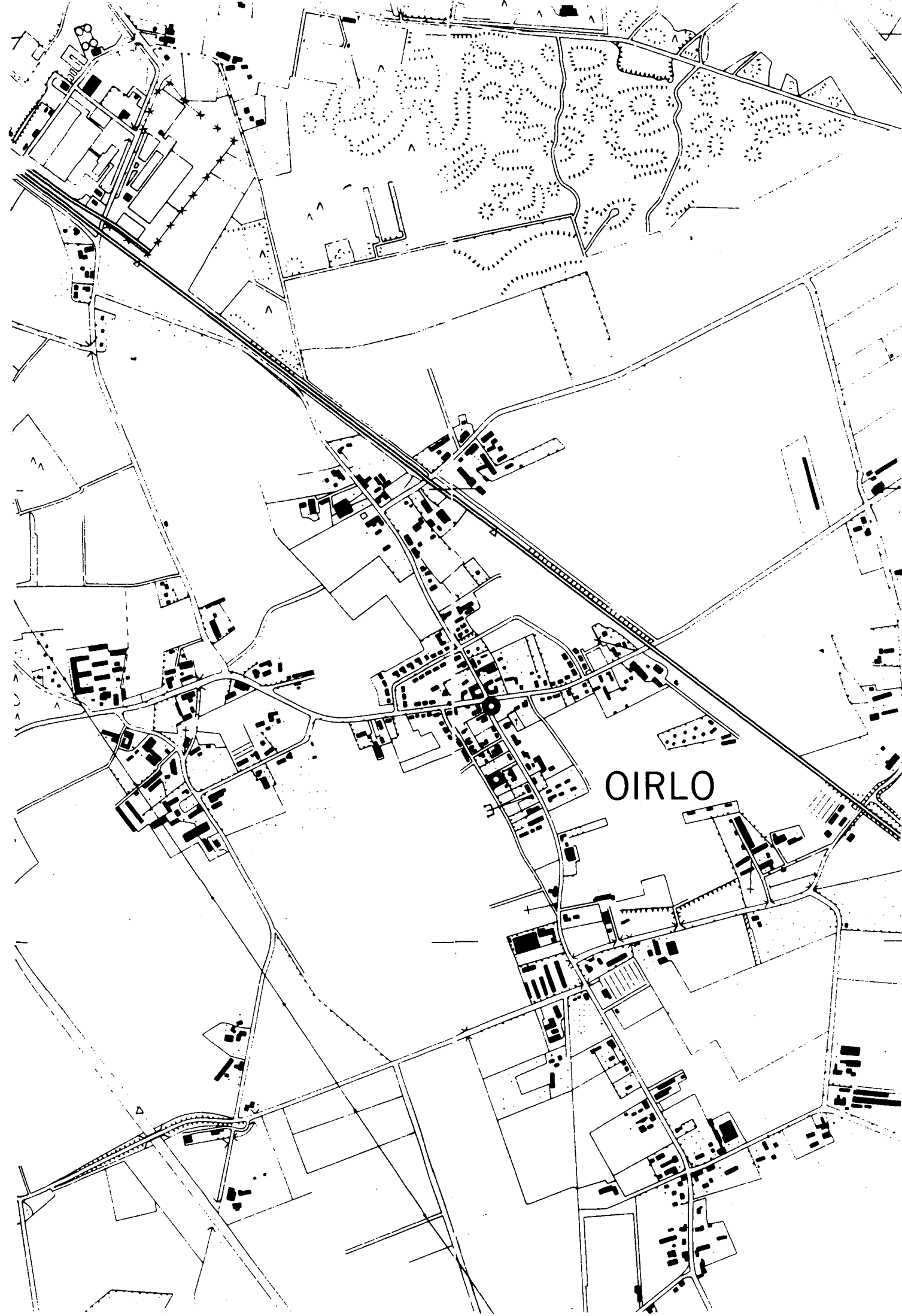
OIRLO

Oirlo

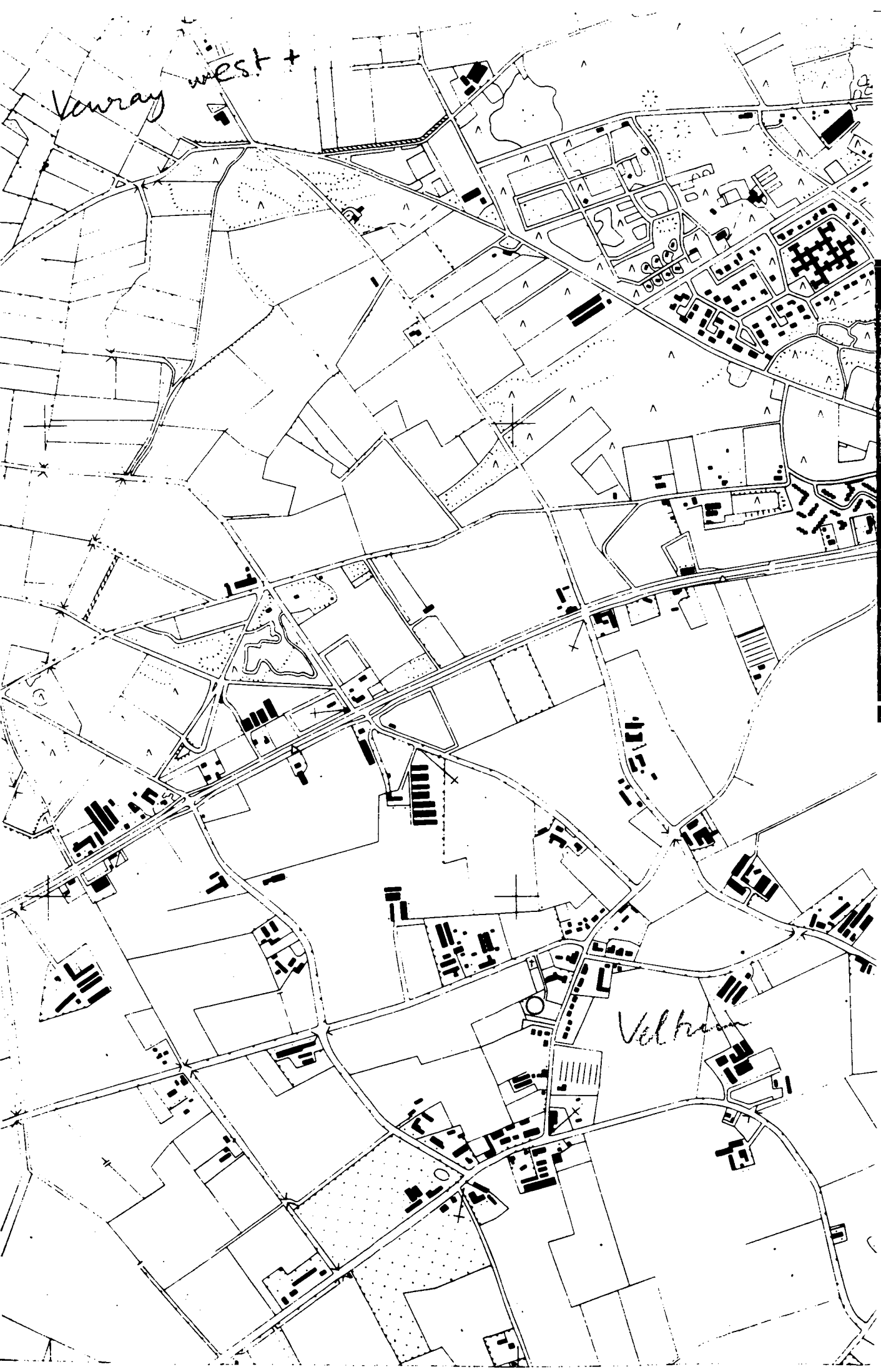
Vouvray
west +
Vel

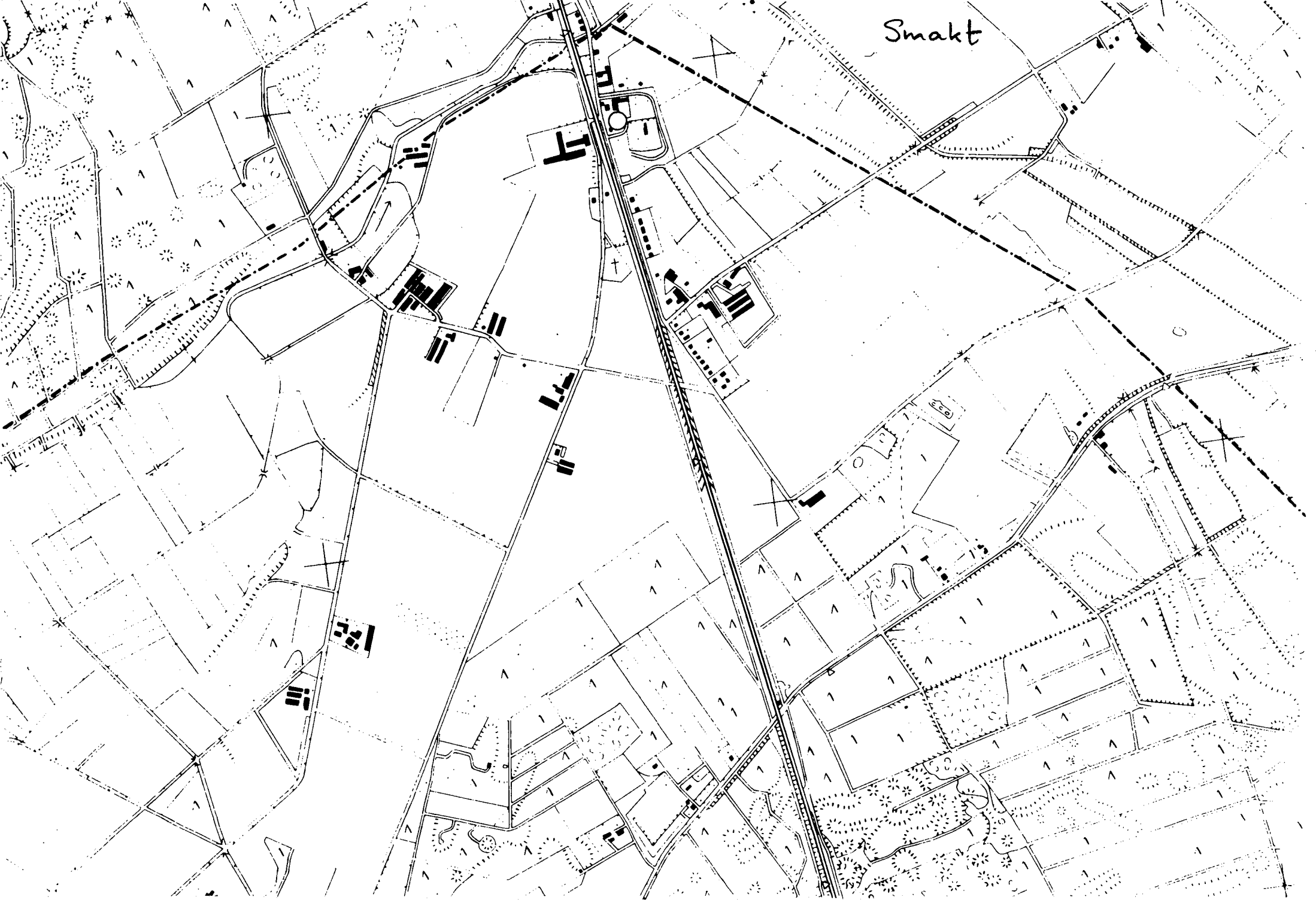
Smakt

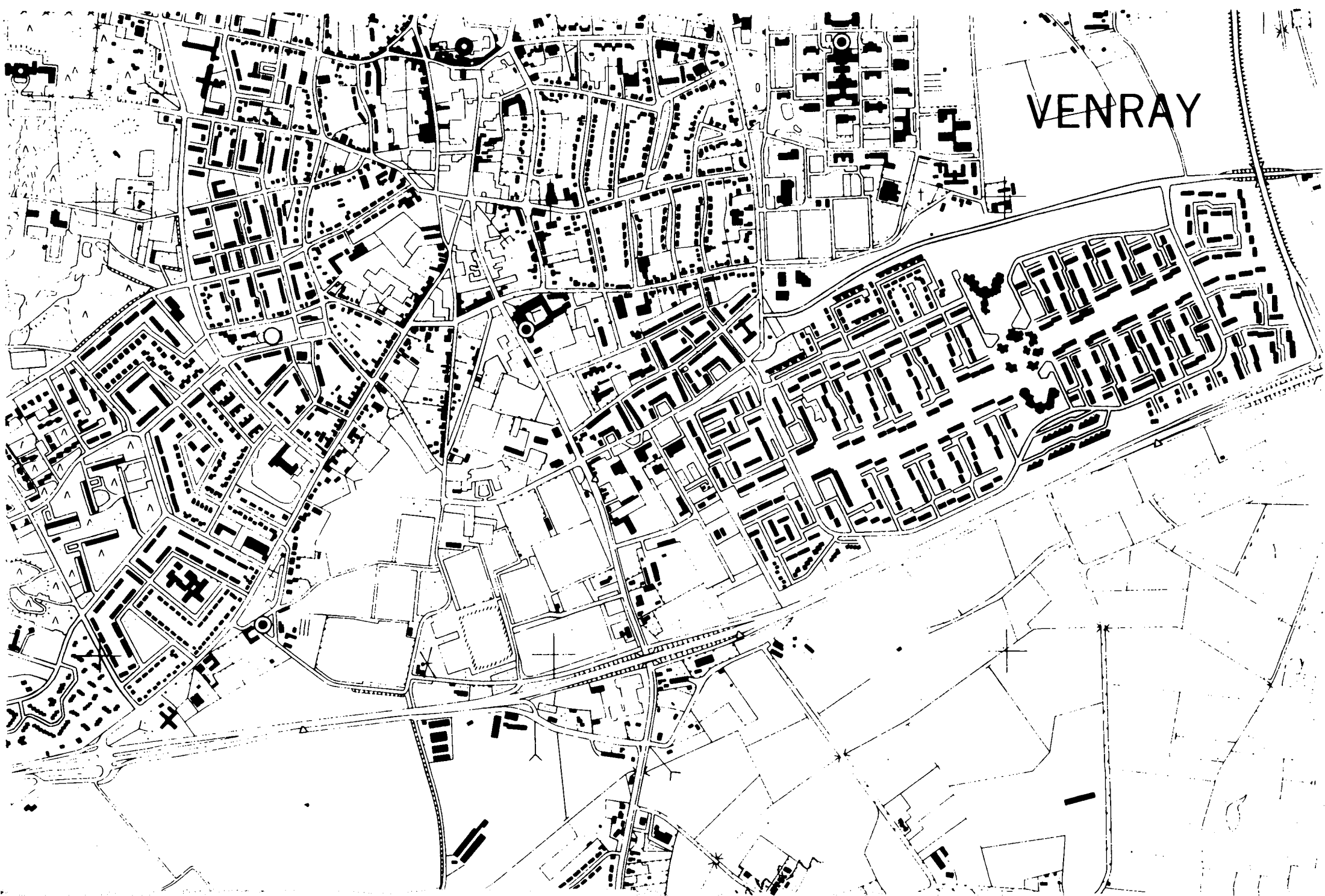
VENRAY

VENRAY

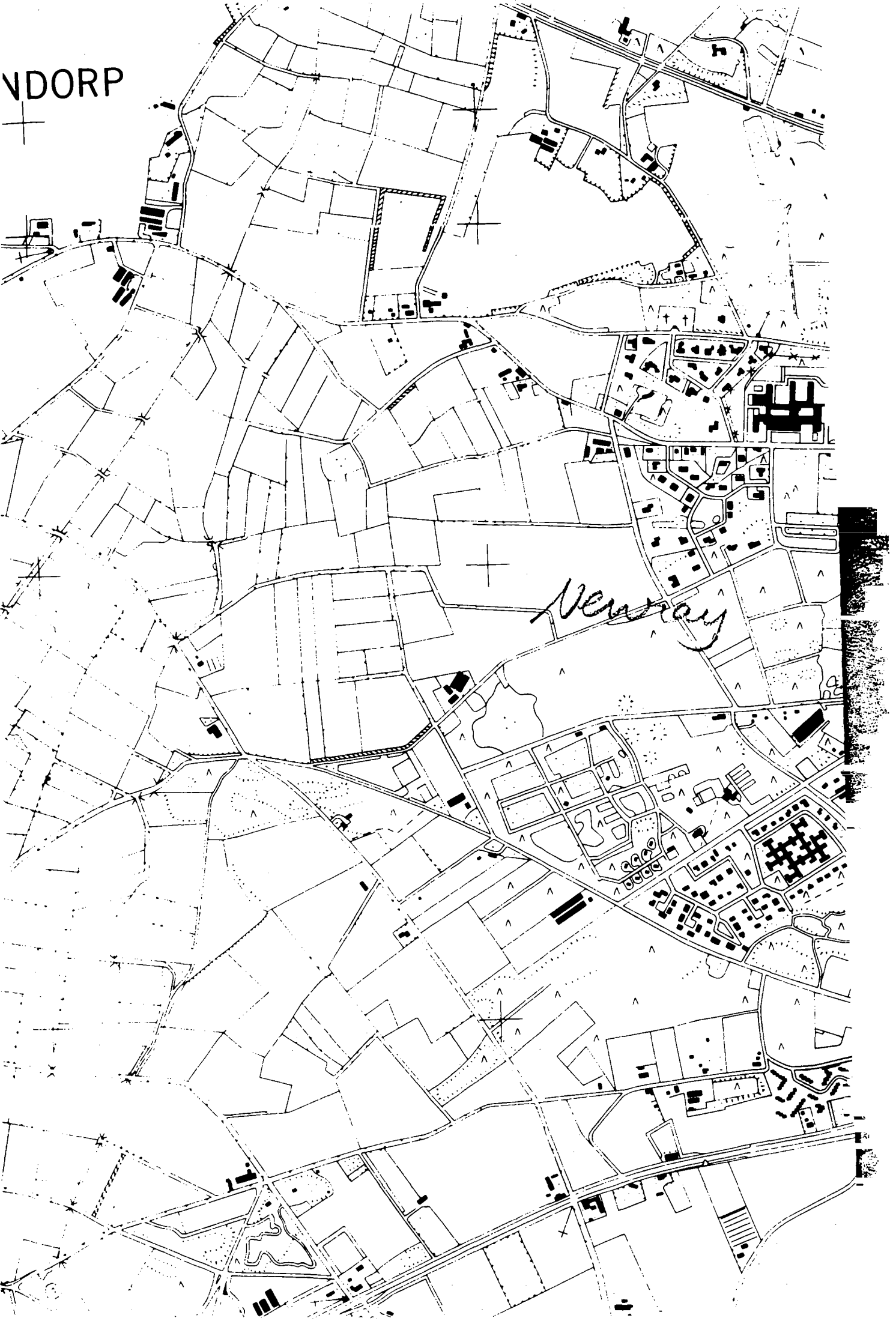
NDORP
Newton